

CHT F R E

UPOR. ZMAGA. SVOBODA.

Marjan Toš

**OSREDNJE SLOVENSKE GORICE
1941–1945:
MED ODPOROM
IN OKUPATORJEVIM NASILJEM**

(Ob 80-letnici ustanovitve OF)

Marjan Toš

**OSREDNJE SLOVENSKE GORICE
1941–1945:
MED ODPOROM
IN OKUPATORJEVIM NASILJEM**

(Ob 80-letnici ustanovitve OF)

UVOD

Zelo občutljiva, še vedno »živa« tema, ki jo je dr. Marjan Toš vsebinsko dobro obdelal. Prav je, da se o njej več pogovarjamo, saj je bilo tudi področje Slovenskih goric v času druge svetovne vojne zelo »aktivno« in zaznamovano z nacističnim okupacijskim sistemom.

Še vedno je med ljudmi znano in tudi sam poznam po pripovedovanju dogajanje okoli »Osvobojenega ozemlja, Pesjaka in Presike gore« (to je današnja Zg. Voličina). Tu je deloval zavedni zdravnik, **dr. Pihler**, ki je zdravil tako ranjence kot domačine. Operiral je kar pod »uto« (nadstreškom) pri Toplakovih - današnji stanovalci so Ulblovi. V bližnjem hrastovškem gozdu sta bila izkopana dva bunkerja, kjer sta se sprehajala, grof Herberstein in doktor Pihler ter se glasno pogovarjala, kaj načrtujejo SS enote v Slovenskih goricah. Herberstein je imel namreč kleti in vinograde pri Vurbergu in je med delom, ki so ga opravljali njegovi delavci, zbiral informacije, nato pa sta vsako nedeljo glasno razglabljala, kaj nameravajo Nemci ukreniti na tem področju. Doktor Pihler je oskrboval tudi bližnja bunkerja pri Smrdeljevih, enega, izkopanega v pesek v samem gozdu, in drugega pod stiskalnico v uti. Ta je imel dva vhoda: enega pod »prešo« in drugega zunaj. Tam je bilo potrebno dvigniti posajeno smrečico in so se lahko spustili v bunker. Ta bunker je imel tudi zasilni izhod, in sicer - rov, speljan v gozd. To je bila bolnica »**Cafa**«.

Drugi del zgodbe pa je streljanje in smrt Ele Kristl-Tanje pri kovačiji Domanjko, kjer je bila zaseda. Ela je bila namenjena na sestanek z aktivisti k Letnikovim. Če ne bi bilo prisebne domačinke Kristine Vogrin, ki je šla po odhodu vojaštva pogledat, kaj se je zgodilo ter našla mrtvo Tanjo, ji pobrala vse dokumente, jih skurila v krušni peči, kakor tudi vse tiste dokumente, ki jih je imela doma; bi bile posledice veliko hujše. S tem je rešila vse, ki so bili kakor koli omenjeni v dokumentih. Naslednje jutro je sledila hajka Nemcev, ki so preiskali vse okoliške kmetije in niso našli ničesar, zato so domačine pustili pri miru. Tanja je bila z ljudmi, reševala je njihova življenja, se borila za boljši jutri, premagovala je zlobo, zahrbtnost, izdajalce, zato je med ljudmi še vedno poznana kot pozitivna ženska.

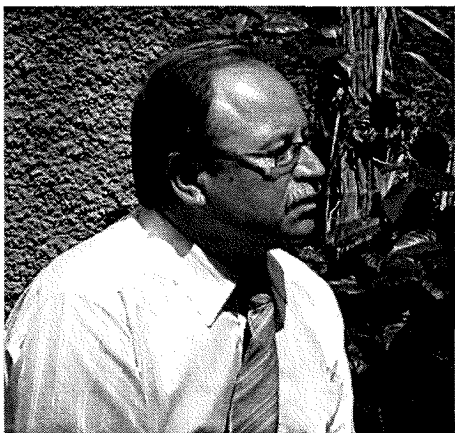
Branje teh vrstic in celotne brošure naj bo osnova za premislek, pogovor in pozitivno razpravo, da se kaj takega ne bo več ponovilo. Vojna je največje zlo za ljudi!

Alojz Bezjak

Marjan Toš

OSREDNJE SLOVENSKE GORICE 1941–1945: MED ODPOROM IN OKUPATORJEVIM NASILJEM

(Ob 80-letnici ustanovitve OF)

Dr. Marjan Toš

Letos mineva 76 let od konca 2. svetovne vojne, ki je trajno zaznamovala dogajanje v sicer izredno dinamičnem 20. stoletju. Druga svetovna vojna (1939 – 1945) je bila vojna med silami osi in zavezniki, vključno z Veliko Britanijo, Sovjetsko zvezo in ZDA. Njeni nastavki tičijo v neporavnanih računih ob koncu 1. svetovne vojne in so tesno povezani z nastankom in razvojem fašizma v Italiji in nacizma v Nemčiji, ki se nikakor ni mogla sprijazniti z zanjo krivičnim versajskim mirom na mirovni konferenci po končani 1. svetovni vojni. Mirovna pogodba je bila Nemčiji

vsiljena na ponižujoči način. Nemška delegacija jo je podpisala »vi coacta« in v znak nasprotovanja zlomila peresnik, ki je izpolnil odvratno dejanje. Štirinajst let je Nemčijo krotovil ta »sramotni mir«. Temu nezadovoljstvu je prilival ogenj na žerjavico Adolf Hitler s svojim nacističnim gibanjem, ki se je postopoma utrjevalo in uveljavljalo ter doseglo neslutene dimenzije po letu 1933, ko je Hitler postal nemški kancler. To je bil čas izjemno hitrega ponovnega oboroževanja Nemčije, ki si je že leta 1936 prilastila Porenje in s tem prekršila »versajski mir«. Istega leta se je italijanski fašistični diktator Benito Mussolini pridružil Hitlerju v osi Rim – Berlin, leta 1937 pa je fašistična Italija podprla »protikominternsko« pogodbo med Nemčijo in Japonsko. V tem času je izbruhnila tudi španska državljanska vojna, leta 1938 se je zgodil »anšlus« Avstrije (njena priključitev k tretjemu rajhu) in nato še nemški napad na Sudete. Ko je Hitler konec septembra 1938 najprej poskrbel za »munchenski sporazum« s Chamberlainom, je takoj naslednje leto avgusta 1939 podpisal še »nemško-sovjetski pakt«. V Španiji se je leto 1939 začelo s postopnim umikom republikanske vojske in ko je 26. januarja 1939 padla Katalonija z Barcelono v fašistične roke generala Franca, tudi v Madridu ni bilo več nikogar, ki bi bil sposoben nuditi odpor. Po treh letih hudega bojevanja in velikih

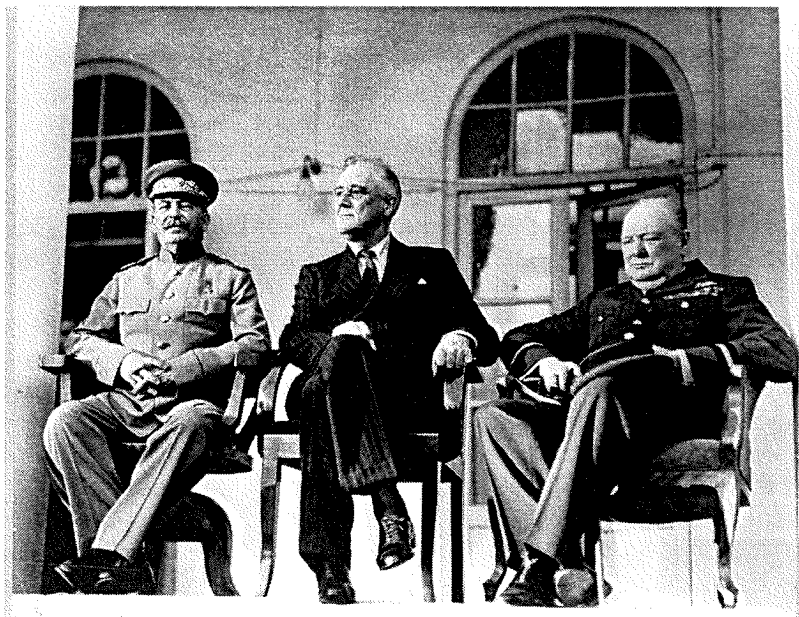
človeških žrtvah se je španska državljanska vojna končala z zmago generala Franca. Tega sta izdatno podprli Italija in Nemčija. Novi španski režim in Francovo oblast sta priznali Francija in Anglija. Marca 1939 je nemška vojska zasedla Češko in Moravsko. Italija se je znesla nad Albanijo in kot nemški zaveznik zasedla to revno državo. Po učinkovitem skupnem nastopu v Španiji sta Nemčija in Italija 22. maja 1939. leta sklenili »Jekleno pogodbo«, ki je spremenila os Rim – Berlin v vojaško zvezo. Adolf Hitler je postajal vedno bolj samozavesten in nadaljeval s svojim osvajanjem »življenjskega prostora« ter se že spogledoval s Poljsko. Zahteval je koridor do Gdanska, svobodnega mesta s pretežno nemškim prebivalstvom na poljskem ozemlju, še prej pa je začel pogajanja s Sovjetsko zvezo, da bi se izognil vojni na dveh frontah. Sovjetski diktator Stalin je privolil v pogajanja in sprejel pogodbo o nenapadanju (sporazum Molotov-Ribbentrop iz avgusta 1939). To je bil velikanski preobrat, ki je povzročil hudo razočaranje v komunističnem gibanju. Če pustimo moralne poglede ob strani, ostane neovrgljivo dejstvo, da je Josif Visarionovič (s pravim priimkom Džugašvili) Stalin zapadel v hude utvare glede pomena in trajnosti pakta. Z njim je sicer dobil proste roke pri polastitvi baltskih dežel in kasneje še poljskih ozemelj, toda leta 1941 je moral svojo lahkovernost drago plačati. Sovjeti so avgusta 1939 menili, da so dosegli strateško zmago, ki jo lahko izkoristijo tako, da odprejo še eno fronto. Napovedali so vojno sosedi Finski. Angleži so se odločili, da ne bodo več dopuščali Hitlerjeve osvajalne politike na vzhodnih ozemljih in so podpisali pogodbo o zavezništvu s Poljsko. A Hitler je bil že dovolj močan in se na takšne sporazume ni več oziral. 1. septembra 1939 je nacistična Nemčija napadla Poljsko in s tem napadom se je začela 2. svetovna vojna. Francija in Anglija sta napovedali vojno Nemčiji, vendar pa je bila njuna vojaška mobilizacija zelo počasna. Hitler z zasedbo Poljske ni imel nobenih težav.

Vojaški požar se širi

Vojaški požar se je strahovito naglo širil po Evropi. Kmalu je bila zasedena Danska, za njo tudi Norveška, 10. maja 1940 so nemške čete vkorakale v Nizozemsko, Belgijo in Luxemburg. Francoska Maginotova obrambna linija ni vzdržala učinkovitega nemškega vojaškega pritiska, 14. junija 1940 so bili Nemci že v Parizu. Franciji je vojno napovedal tudi Mussolini, da bi bil deležen sadov veličastne nemške vojaške zmage na zahodu. Ves severovzhodni del Francije so zasedli Nemci, tretjina francoskega ozemlja pa je ostala pod nadzorom vlade, ki ji je predsedoval Philippe Petain. Ta je vodil pogajanja z Nemci za premirje. Francoski general Charles De Gaulle pa je v Angliji v imenu svobodnih Francozov razglasil, da namerava voditi odpor proti nemški okupaciji Francije. Po kapitulaciji Francije je Hitler nameraval napasti in osvojiti

Anglijo in je zato ukazal nemškemu vojnemu letalstvu, naj bombardira angleško prestolnico London in druga mesta. Vojaški napad na Anglijo je bil načrtovan v znameniti operaciji »Morski lev«. Proti pričakovanjem so Angleži nudili velik odpor in njihove letalske sile so v zračni bitki za Anglijo uspešno odbijale nemške letalske napade. Ministrski predsednik Winston Churchill je poskrbel za obrambo domovine in »bitka za Anglijo« se je končala s prvim nemških porazom. Seveda ta poraz ni spremenil razmerja sil na zemljevidu takratne okupirane Evrope. Nemci so se odločili za novo taktiko na poti osvajanja Anglije, in sicer so poskušali z vsemi sredstvi in na vse razpoložljive načine onemogočiti oskrbo Velike Britanije. Začela se je vojna na morju, v kateri so hitre nemške podmornice na veliko potapljale trgovske in oskrbovalne ladje. Zdaj vojna ni bila več tako bliskovita kot na začetku. Angleže je poskušala v afriških kolonijah zaustaviti fašistična Italija, ki je avgusta 1940 napadla Sudan, Somalijo in Egipt. Operacija ni bila uspešna, kar se je zgodilo jeseni še v Grčiji. Medtem so 27. septembra Italija, Nemčija in Japonska podpisale »trojni pakt«, s katerim so si obljubile medsebojno pomoč, in resnici pa so bila s tem postavljena merila za razdelitev sveta in vzpostavitev »novega reda« pod japonskim in nemškim vodstvom. Po »bitki za Anglijo« je bila nemška invazija na otok odložena za nedoločen čas. Silam osi so se pridružile tudi pronacistične vlade na Madžarskem, v Romuniji, Bolgariji in na Slovaškem, Grčija in Jugoslavija pa sta bili napadeni marca oziroma aprila 1941. Napad na Jugoslavijo je za nekaj časa prestavil načrtovani nemški napad na Sovjetsko zvezo (operacija »Barbarossa«), ki se je zgodil 22. junija 1941. Hitler je računal, da bo z bliskovito vojno kmalu v Moskvi in v Leningradu. Sovjetska Rdeča armada je kljub drugačnim pričakovanjem te namere preprečila in že decembra 1941 se je hitro napredovanje Nemcev na vzhodni fronti v Sovjetski zvezi ustavilo. Z napadom na Sovjetsko zvezo je Hitler prekršil dogovor s Stalinom in njegova vojska je do zime prišla do samega predmestja Moskve. Ne pa tudi v Moskvo, o čemer je sanjal nacistični diktator. Vojna je divjala v severni Afriki, kjer je žel velike vojaške uspehe nemški general Ervin Rommel (»puščavska lisica«), kasnejši feldmaršal in komandant nemških armad na atlantski obali od Nizozemske do Loire. Decembra 1941, po uničevalnem japonskem napadu na Pearl Harbor, v vojno vstopijo še ZDA. Svetovni požar se je strahovito razplamtel, vojna je bila v polnem razmahu. Nemci so bili še vedno v prednosti, a že leta 1942 so doživeli prve resne poraze. Junijska ofenziva na vzhodni fronti se je končala s katastrofalnim porazom nemške VI. armade pri Stalingradu, ki se je skupaj s feldmaršalom Friedrichom Paulusom februarja 1943 leta predala sovjetski Rdeči armadi. V Afriki so britanske vojaške sile pod poveljstvom generala Bernarda Lawa Montgomeryja premagale sile Osi, ki so se umaknile vse do Libije in kmalu zapustile »črno celino«. Po poletni zmagi leta 1943 so se zavezniške sile kot zmagovalke v severni Afriki izkrcale na Siciliji. Italijanski fašistični režim je vedno bolj izgubljal podporo, še zlasti v severni Italiji, ki je bila

tudi gospodarsko najmočnejši del države. Zavezniške sile so na italijanskem škorju nezadržno napredovale in fašistični veliki svet je proti Mussolinijevi volji 25. julija 1943 razglasil konec fašističnega režima. Ustavne funkcije naj bi ponovno prevzel italijanski kralj, ki je ukazal aretirati Mussolinija in je pooblastil maršala Pietra Badoglia, da sestavi novo italijansko vlado. Začela so se tajna pogajanja o premirju z Anglo-Američani in to je bilo nepričakovano objavljeno 8. septembra 1943. Kralj je zbežal iz Rima, Mussolini je bil aretiran, vendar so ga Nemci uspeli rešiti. Ustanovil je socialno republiko s prestolnico Salo na Gardskem jezeru ter nadaljeval vojno na strani nacistične Nemčije. Na vzhodni, ruski fronti, je sovjetska ofenziva prisilila Nemce k umiku iz zasedenih ozemelj. Konec leta 1943 so »trije veliki«: Stalin, Roosevelt in Churchill na srečanju v Teheranu že odločali o usodi Nemčije. Leto 1944 se je odločno prevesilo na stran protihitlerjevske koalicije in zavezniških sil. 6. junija 1944 se je zgodilo dolgo načrtovano izkrcaje zaveznikov v Normandiji (operacija »Overlord«, od 6. junija 1944 do 7. maja 1945). Izkrcaje je vodil ameriški general Dwight Eisenhower, kopenske sile pa je vodil britanski maršal Montgomery. Ta velikopotezna vojaška akcija je bila strateško načrtovana, v njej pa je sodelovalo 20 ameriških, 13 britanskih in 3 kanadske divizije ter mnoge samostojne britanske brigade (oklepne brigade, SAS in komandosi).

Veliki trije na konferenci v Teheranu 1943 (Wikipedija)

Zaveznikom je bilo v veliko pomoč tudi francosko odporniško gibanje, ki je bilo dejavno tudi pri osvoboditvi Pariza 25. avgusta 1944. Postavljena je bila nova francoska vlada, ki jo je vodil De Gaulle. Zavezniško napredovanje je decembra 1944 za nekaj časa zaustavila nemška ofenziva v Ardenih, a so ta nemški sunek obvladali že januarja 1945. Poleti 1944 je sovjetska Rdeča armada nezadržno prodirala na Poljsko, Nemčija je začela izgubljati pozicije. Zavezniki so na veliko bombardirali nemško vojaško industrijo in mesta, nekoč zmagovite armade so bile prisiljene k umiku z vseh front. Hitler je besnel, o vdaji ni hotel niti slišati in je prisilil vojake v krvavo obrambo. Februarja 1945 so se na Jalti srečali Churchill, Roosevelt in Stalin in se sporazumeli o podrobnostih velike ofenzive; vsa severna Italija je 25. aprila oklicala vstajo; v Nemčiji so se srečale zavezniške in sovjetske čete in prvega maja 1945 vkorakale v porušeni Berlin. Mussolinija so 28. aprila 1945 ustrelili italijanski partizani, Hitler je 30. aprila storil samomor v Berlinu in 7. maja 1945 je admiral Dönitz podpisal brezpogojno vdajo nacistične Nemčije. Nacizem je bil poražen, 2. svetovna vojna se je še nadaljevala v pacifiških spopadih, v katerih je bila japonska vojna mornarica uničena. A šele zaradi hudega ameriškega bombardiranja Japonske, ki je doseglo vrhunec z odvržanima atomskima bombama na Hirošimo in Nagasaki, 6. in 9. avgusta 1945, je tudi Japonska 15. avgusta 1945 kapitulirala.

Nemška brezpogojna kapitulacija

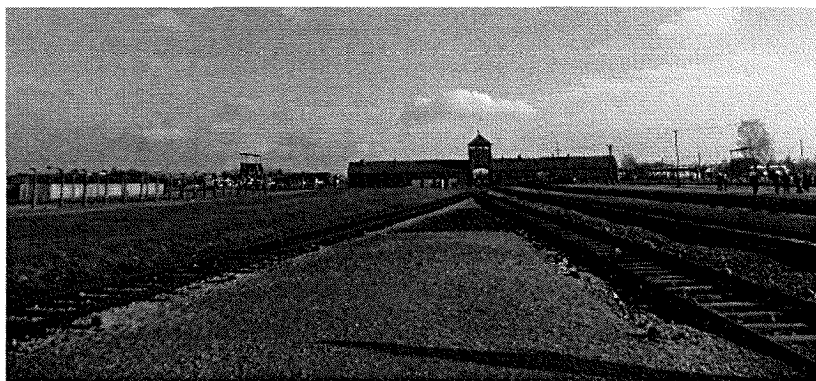
Brepogojna kapitulacija Nemčije, Italije in Japonske je bila zahtevana že 24. januarja 1943 v Casablanci in sta jo terjala ameriški predsednik Franklin Delano Roosevelt in britanski ministrski predsednik Winston Churchill. To je daleč presegalo vojaško kapitulacijo, saj je bila postavljena zahteva (kar je pomenilo novost v mednarodnem pravu) po »totalni«, tudi politični kapitulaciji. Zahteva po brezpogojni kapitulaciji je pomenila popoln prelom s sovražnimi državami, Američani so jo oblikovali že konec leta 1941, britanska vlada pa jo je odobrila šele na začetku leta 1943, na priporočilo W. Churchilla. Očitno je hotel Roosevelt za vsako ceno preprečiti, da bi se ponovilo poglavje iz obdobja po končani 1. svetovni vojni, ko so Nemci izrabili Wilsonovih »14 točk«, da so si zagotovili nekakšne pravice in absolutno svobodo za graditev trajnega novega reda. Osnovna motivacija zahteve po brezpogojni kapitulaciji je bilo jamstvo miru na podlagi popoldne akcijske svobode zmagovalcev nasproti premaganih. Sekundarna utemeljitev zahteve je izhajala iz zavezniške politike: treba je bilo izboljšati odnose do Sovjetske zveze, ki so bili napeti spricho zavlačevanja z »drugo fronto« in zaradi sovjetske bojazni, da ne bi prišlo do sklenitve ločenega miru s Hitlerjem. Poleg tega je bilo potrebno Stalina prepričati, da Velika Britanija in ZDA ne bi začeli pogajanj za sklenitev premirja niti z vlado, ki bi bila brez Hitlerja. Osnutek besedila za popolno politično

kapitulacijo je poslala Evropska posvetovalna komisija vladam ZDA, Velike Britanije in ZSSR. Med zadnjimi tedni vojne je načrt o »razkosanju«, dodan besedilu med konferenco v Jalti (4.–11. 2. 1945), sprožil med zavezniki različna stališča. Tako je bila v Reimsu (7. maja 1945) in v Karlshorstu pri Berlinu (9. maja 1945) podpisana le vojaška kapitulacija. Toda v njej je bil odstavek, ki je potem povzročil »težave«. Potem ko so aretirali Dönitzovo vladu (23. maja 1945), so »štirje veliki« v svoji izjavi »spričo nemškega poraza«, izdani 5. junija 1945, razglasili na podlagi svoje lastne volje »totalno politično kapitulacijo Nemčije«. V primeru Japonske je bila brezpogojna kapitulacija dosežena formalno, a dejansko je bila nepopolna, ker so zavezniki dovolili nadaljnji obstoj monarhije in cesarja Hirohita z ustreznimi, sicer močno okrnjenimi, pravicami. K porazu nacizma in fašizma v Evropi so veliko pripomogla tudi odporiška gibanja (v nasprotju s kolaboracionističnim odnosom uradnih oblasti), ki so vodila svojo samostojno vojno proti nemškim silam. Partizani v Jugoslaviji, Franciji, v Italiji, na Poljskem in drugod so z gverilskim načinom bojevanja povzročali okupatorjevi vojski in gospodarstvu veliko škodo in tako slabili moč nemškega okupacijskega ustroja. Odporiška gibanja so bila pogosto deležna podpore ljudstva, ki je bilo na milost in nemilost izpostavljeno krutim represijam in maščevanju nemške vojske. Prispevek odporiških gibanj k porazu nacifašizma je bil zelo pomemben, predvsem zaradi krepitve protifašistične in demokratične zavesti.

50 ali 60 milijonov žrtev druge svetovne vojne

76 let po koncu 2. svetovne vojne še vedno nimamo povsem popolne in kristalno čiste slike o njenih žrtvah. Običajno se opiramo na podatek, da je vojna terjala do 50 milijonov mrtvih (v novejšem času se pojavlja številka okoli 60 milijonov). Od tega slabih 6 milijonov (5,7 milijona) deportiranih na podlagi rasističnih zakonov in 5 milijonov političnih internirancev. V te številke pa so zajeti tisti, katerih smrt je bila neposredna posledica vojne, ne pa tudi tisti, ki so umrli zaradi vojne, ker ni bilo dovolj hrane in zdravniške nege, ker so doživeli hude čustvene in duševne pretese, itd. Tudi metodologija ugotavljanja žrtev vojne je zelo različna (ponekod na primer so mešali pripadnike odpora s civilnimi žrtvami vojne, kar ni bilo logično). V ZSSR je vojna terjala okoli 18 do 20 milijonov smrtnih žrtev, od tega tretjino civilov in med njimi 1,2 milijona Judov. Od Nemčije (skupaj z Avstrijo) je vojna zahtevala več kot 6 milijonov mrtvih, od tega 3 milijone in 250-tisoč vojakov. Na tretjem mestu je Poljska, kjer je vojna terjala več kot 5 milijonov življenj, med njimi od 2,3 do 2,9 milijona Judov. Za nekdanjo skupno državo Jugoslavijo je dolgo veljal podatek, da je druga svetovna vojna terjala 1,7 milijona smrtnih žrtev. Zdaj operiramo s številom 1,1 milijona smrtnih žrtev vojne na območju nekdanje Jugoslavije, kar predstavlja 5,8% prebivalstva. Slovenijo lahko uvrstimo v jugoslovansko

povprečje, saj imamo v obdobju od aprila 1941 do januarja 1946 dobrih 97.500 smrtnih žrtev, kar predstavlja 6,5% prebivalstva (podatki zajemajo tudi po vojni pobite v izvensodnih pobojih). Od tega je bilo po podatkih Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani 27.135 žrtev v partizanskih enotah, 35.717 žrtev med civilisti, 13.406 med slovenskimi domobranci, 468 med slovenskimi četniki, 846 pripadnikov vaških straž, 9.759 mobilizirancev v nemško vojsko, 1.172 mobilizirancev v italijansko vojsko in 415 mobilizirancev v madžarske oborožene enote. Imamo tudi 587 žrtev holokavsta. Med žrtvami je tudi nekaj udeležencev evropskih odporiških gibanj, ubitih zavezniških vojakov in padlih vojakov jugoslovanske kraljeve vojske ob aprilskem napadu sil Osi na Jugoslavijo.¹ Po novejših podatkih je druga svetovna vojna terjala smrt 15 milijonov vojakov, med katerimi naj bi bilo okoli 2 milijona sovjetskih vojnih ujetnikov. Beguncev iz vzhodne Evrope in Sovjetske zveze je bilo več milijonov. Ko govorimo o žrtvah vojne 1939–1945, moramo še posebej izpostaviti tragedijo holokavsta, ki je hudo prizadela evropske Jude, saj jih je bilo kruto pomorjenih več kot 6 milijonov. Nacisti so zaukazali »dokončno rešitev« judovskega vprašanja; iztrebljenje celotne rase. V koncentracijskih taboriščih (»tovarne smrti«) so bili Judje (in tudi drugi taboriščniki) izpostavljeni vsem vrstam psihološkega, moralnega in fizičnega nasilja; v izprijeni skrbi, da bi našli najučinkovitejše in najcenejše načine množičnega pobijanja, so uporabljali plinske celice in krematorijske peči. Tragedija holokavsta je največji zločin genocida v 20. stoletju, zato na ta zločinska dejanja zoper Jude in proti civilnim osebam vedno znova opozarja vsa svetovna javnost. Dolgoročne posledice

Nemško uničevalno taborišče Auschwitz - Birkenau v okupirani Poljski -
"pekel na zemlji" tudi za mnoge Slovence

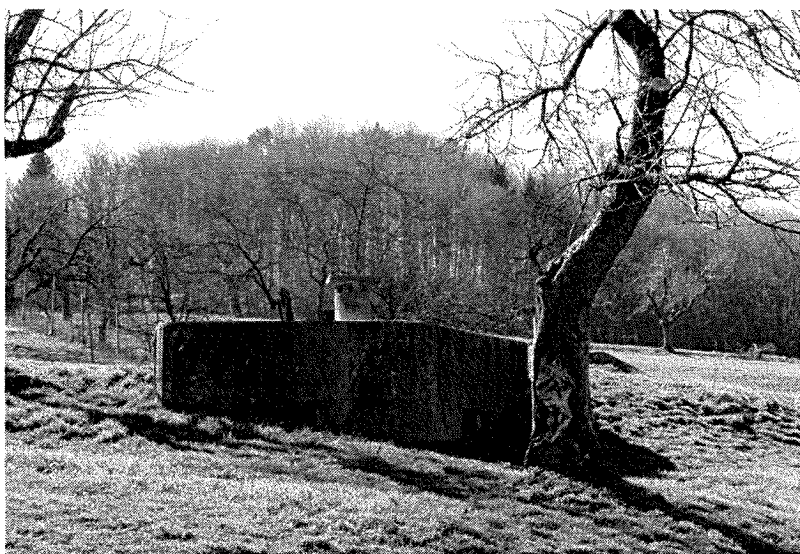
¹ Podatki o žrtvah vojne 1941–1945 in zaradi nje na Slovenskem, baza podatkov, ki jo vodi Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani. To je (za zdaj) končno število žrtev, do katerega so se med izjemno zahtevnim, več let trajajočim raziskovalnim projektom Inštituta za novejšo zgodovino dokopali raziskovalci, ki so v ta namen preučili na metre vsakovrstnega gradiva in, med drugim, obiskali tudi 200 krajevnih in matičnih uradov po vsej Sloveniji.

vojne v Evropi so bile razdelitev Nemčije, vrnitev tistih dežel, ki jih je Sovjetska zveza izgubila v letih 1919–1920 in nastanek komunističnih tamponskih držav vzdolž sovjetskih meja. ZDA in Sovjetska zveza sta s to vojno postali najmočnejši svetovni sili, a njuno medvojno zavezništvo se je kmalu razdrlo in obe sta z razvojem »hladne vojne« začeli program jedrskega oboroževanja.

Napad in razkosanje Kraljevine Jugoslavije 6. aprila 1941

Po šestoaprilskem napadu sil Osi na Kraljevino Jugoslavijo leta 1941 je bila Dravska banovina – torej jugoslovanska Slovenija, razdeljena med italijanske in nemške okupatorje. Slednji so za nekaj dni zasedli tudi Prekmurje in ga nato že 16. aprila 1941 prepustili Madžarom. Nemške vojaške enote so se ob napadu 6. aprila 1941 tako rekoč sprehodile skozi Slovenske gorice, saj posebnega odpora kraljeve jugoslovanske vojske ni bilo nikjer. Tudi obrambna linija v Pesniški dolini kot del Rupnikove linije ni nudila nobena odpora. Rupnikova linija ali Rupnikova črta je sistem utrd, ki jih je začela graditi Kraljevina Jugoslavija na ozemlju zahodne Slovenije pred drugo svetovno vojno kot obrambo pred italijanskim napadom. Ime je dobila po jugoslovanskem generalu slovenskega rodu Leonu Rupniku. Zelo majhen del te linije, ki je v glavnem potekala na zahodu Slovenije, na meji s Kraljevino Italijo, je tudi v Slovenskih goricah. Gre za del 6. sektorja Rupnikove linije, ki so ga začeli graditi najkasneje in je zajemal predele od Črne na Koroškem do Markovcev pri Ptuj. Torej ob severni meji po Slovenskih goricah, v glavnem po Pesniški dolini od Košakov, Pesniškega dvora, Pernice, Ruperč, Hrastovca, Lormanja, Gočove, Biša in Trnovske vasi, v smeri Vitomarcev in Destrnika proti Ptuj. Za gradnjo utrd na zahodu Slovenije so bile sestavljene posebne gradbene ekipe, ki so leta 1935 štejele okoli 15.000 ljudi, razporejenih v dvanajst oddelkov. Pet jih je delovalo ob italijanski meji, en na avstrijski in šest na madžarski meji. Na začetku so oddelke sestavljali predvsem vojaki, ki so do leta 1937 gradili predvsem ceste in ostalo infrastrukturo. Do leta 1939 se je število graditeljev povečalo na 40.000, graditi pa so začeli betonske bunkerje in ostale utrjene položaje. Gradnja je potekala dokaj hitro vse do anšlusa, marca 1938, ko si je Nemčija priključila Avstrijo. To je bil za vladno in vojsko Kraljevine Jugoslavije znak, da je treba ukrepati pri zavarovanju severne meje. Zato so se že spomladi 1939 odločili, da premaknejo del gradbenih strojev in mehanizacije z zahoda na sever Slovenije. Začela se je gradnja 6. odseka Rupnikove linije med Črno na Koroškem in Markovci pri Ptuj. Ob nemškem napadu na Poljsko, 1. septembra 1939, je gradnjo prevzela vojska. Ta je vpoklicala veliko število rezervistov, ki jih je nato uporabila kot gradbene delavce. Gradnja tega odseka v Pesniški dolini je tekla počasi, leta 1940 so vpoklicali veliko rezervistov, ki naj bi pospešili dokončanje linije. Znani so

primeri teh vpoklicev za območje Zamarkove, Lormanja in Gočove leta 1940, ki so jih uradno vpoklicali na vojaško usposabljanje. Na vojaško usposabljanje so morali tudi s konji. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev, razmaha 2. svetovne vojne in potrebe po utrditvi preostalih mej Kraljevine Jugoslavije so bili načrti leta 1940 močno skrčeni. Prvotni načrt se je zgledoval po francoskih in čeških utrdbah, ki so bile zasnovane iz manjših bunkerjev in večjih podzemnih utrd, razporejenih v dve obrambni črti. Zaradi finančne stiske, pomanjkanja časa in nemške okupacije Češkoslovaške, od koder je bilo uvoženega veliko materiala za utrdbe, so načrte močno spremenili. Gradnjo velikih podzemnih utrd so prekinili, osredotočili pa so se bolj na gradnjo manjših bunkerjev in utrd. Kljub tem spremembam pa do aprilske vojne 1941 mnogo utrd ni bilo dokončanih in nikoli niso služile svojemu namenu.

Ostanek obrambne-Rupnikove linije ob Pesnici (Foto: Marjan Toš)

V osrednjih Slovenskih goricah je največ bunkerjev /ali protitankovskih in protipehotnih utrd ter mitraljeških gnezd/ ohranjenih med Hrastovcem, Zamarkovo, Lormanjem, Voličino in Gočovo. Velik problem je bila že sama gradnja, saj je Pesniška dolina poznana po poplavah reke Pesnice. Njene razlite vode so zalile veliko utrd, ki niti niso bile dokončane, saj so v mnogih še danes vidni ostanki opažev za betoniranje. Objekti so bili različnih dimenzij in so jih gradili na obrobju doline ali tudi med njivami in travniki. Lep primer so objekti za vasjo Gočova v smeri proti Bišu in Trnovski vasi. Najdemo jih tudi ob cesti med Trnovsko vasjo in Vitomarci ter v smeri proti Destrniku. Temeljni

problem tega dela 6. odseka Rupnikove linije je bil, da so se dela zavlekla vse do aprilskega napada in okupacije Kraljevine Jugoslavije leta 1941 in da vojaške posadke ob napadu niso bile niti primerno opremljene in oskrbovane, še manj pa motivirane za obrambo proti prodirajoči, dobro opremljeni in vrhunsko usposobljeni nemški vojski, ki je mejo na severu pri Radgoni in Cmureku prešla brez težav že 6. aprila in nadaljevala prodiranje v smeri proti Ljutomeru, Lenartu in Ptuj. Posadke v bunkerjih so bile številčno redke, njihova vojaška oprema je bila zastarela, sistem zvez neučinkovit, jugoslovanski vojaki niso imeli dovolj hrane in streliva in zato ne preseneča, da niso nudili tako rekoč nobenega odpora.² Mnogi so se razbežali ali vdali nemški vojski, vojaško opremo (puške, puškomitraljeze in strelivo, ročne bombe) pa pustili v bunkerjih in utrdbah. Na območju Gočove so to opremo kmalu po okupaciji deloma zbrali in zakrili nekateri prebivalci Gočove in Voličine (Pečovnik, Matjašič, Muršak). Z razmahom NOB 1943-1944 so je nekaj celo predali partizanskim kurirjem. Znani so tudi primeri neprimernega ravnanja z bombami iz teh utrdb aprila 1941 pri Vinički vasi, kjer je bilo ob eksploziji ubitih nekaj ljudi. Odpora zoper napadalce aprila 1941 torej ni bilo in Nemci so brez težav v nekaj dneh vzpostavili svojo, vnaprej pripravljeno okupacijsko oblast.

Okupatorjevi učinkoviti ukrepi na gospodarskem področju

Značilno je, da je nacistični okupator pri svoji propagandni dejavnosti močno upošteval svoje ukrepe na gospodarskem področju. Nemci so vse do kapitulacije leta 1945 poudarjali, da so kljub vojni leta 1941 začeli obnavljati gospodarstvo dežele, odpravili brezposelnost ter izboljšali življenjsko raven prebivalstva in razmere v kmetijstvu. Ta vidik se je odražal tudi v prostoru Slovenskih goric. To območje je bilo gospodarsko izrazito zaostalo in socialno šibko. Nemška okupacijska oblast se je iz vojaških, vojnih in gospodarskih razlogov lotila nekaterih ukrepov, ki so poživilo gospodarsko dejavnost (obnova in modernizacija cest po letu 1941, širjenje elektrifikacije, pospeševanje kmetijske proizvodnje z uvozom semenskega materiala, plemenske živine, kmetijskega orodja in strojev ter ustanavljanje vaških strojnih skupnosti). Delu prebivalstva, zlasti brezposelnim, viničarjem in delu malih zadolženih kmetov, se je zaradi teh ukrepov v prvih mesecih okupacije izboljšal gospodarski položaj.³ Tudi prehrana se je delu prebivalstva na podeželju izboljšala, med drugim zato, ker ljudje v nemških vojnih razmerah in zaradi nezaupanja v

² Aleš Zelenko, Rupnikova linija na Koroškem in Štajerskem, Vojni muzej Logatec, Vojno-zgodovinski zbornik 14, Logatec 2003, str. 37-38.

³ Tone Ferenc, Milan Ževart, Nekateri značilnosti in posebnosti fašistične okupacije ter NOB in revolucije na slovenskem Štajerskem, ČZN, št. 1-2, Maribor 1979, str. 451.

okupatorjev denar niso tako varčevali kot prej. Nekateri ukrepi na gospodarskem področju so v prvih mesecih okupacije 1941 pripomogli k delnim uspehom nacistične propagande (to se je še posebej močno odražalo med socialno obubožanim slovenskogoriškim prebivalstvom, zlasti med številnimi viničarji, ki so prav zaradi izboljšanja gmotnih razmer pozdravili okupacijsko oblast). Okupator je vzpostavil svoj okupacijski sistem, za katerega je bila značilna raznarodovalna politika, ki naj bi zajela vse prebivalstvo. Nova oblast je jugoslovanski upravni politični aparat odpravila in postavila svojega, razpustili so vse slovenske organizacije in društva, za svoje delovanje pa nemški okupatorji niso iskali podpore pri nobeni politični stranki. Razpustili so občinske odbore in že aprila 1941 je prenehala oblast dotedanjih županov. Jugoslovanske orožnike in policiste so razorožili, nekaj so jih sprejeli nazaj v službo kot pomožne policiste. Krajem so nadeli nemška imena in namestili nove hišne številke v zeleni barvi. Že v začetku maja 1941 so veliki plakati oznanjali, naj se vsak, ki hoče tu živeti in je tu rojen ali pa se je pred letom 1941 sem priselil, takoj vpiše v Štajersko domovinsko zvezo.⁴ Namen te organizacije je bila priprava ljudi za vstop v nacistično stranko (po treh letih). Delo v njej so vodili domači Nemci, v organizacijo pa se je vključilo preko 95% ljudi. Vzrok za tolikšno število je bil v izredno močni propagandi in v bistvenem izboljšanju gospodarskih razmer, kakor tudi zagotovljeno delo in dobro plačilo.

Hitler je 26. aprila 1941 obiskal Maribor (Bundesarchiv)

⁴ Štajerska domovinska zveza – Steirischen Heimatbund je bila kot organizacija na Spodnjem Štajerskem ustanovljena 10. maja 1941. Organizirana je bila podobno kot nacistična stranka NSDAP v Nemčiji. V okrožjih so delovali okrožni vodje (Kreisführer) z okrožnimi vodstvi (Kreisführung), v občinah so bili krajevni skupinski vodje (Ortsgruppenführer) s krajevnimi skupinskimi vodstvi (Ortsgruppenführung), njim so bili podrejeni vodje celic (Zellenführer) in tem vodje naselij (Blockführer). V Apačah na primer, kamor je spadal večji del območja zdajšnje občine Sveta Ana, je bil vodja krajeвне skupine Štajerske domovinske zveze najprej dr. Rudolf Hötzl, ki mu je sledil Jože Dokl (prim. Drago Novak, Prlekija 1941 – 1945, Ljubljana 1987, str. 83).

Še večji razlog pa je bil strah pred izgoni oziroma aretacijami. Član Štajerske domovinske zveze je lahko postal le, kdor se je brezpogojno izrekel za Führerja in nemški Rajh. Štajerska domovinska zveza je bila organizirana po krajevnih skupinah. V poletnih mesecih 1941 so Nemci organizirali obvezne tečaje nemščine za vso prebivalstvo. Tečaje so izvajali nemški učitelji. Trgovine so bile odprte takoj po nemški zasedbi, ljudje pa so blago dobivali na karte. Uvedena je bila delovna obveznost, ki je bila določena za vsakega državljan na osnovi velikosti kmetije in števila družinskih članov. V okviru delovne obveznosti so organizirali javna dela, predvsem gradnjo cest, prevoze in lomljenje kamna v lokalnih kamnolomih. 1. julija 1941 so se morali slovenski učitelji, ki niso bili izgnani, udeležiti tečajev v Mariboru. Tisti, ki so se že včlanili v Štajersko domovinsko zvezo, so jih lahko opravili, ostali so bili večinoma zavrženi. Poleti 1941 so na terenu delovale posebne sprejemne komisije, ki so pregledale vse prijavitelce.⁵ Na podlagi mnenja sprejemne komisije so začeli deliti izkaznice Štajerske domovinske zveze. Rdeče izkaznice so dobili predvsem člani razpuščenega Kulturbunda, zelene pa velika večina prebivalstva in so veljale kot nekako nemško državljanstvo, do preklica. Tisti, ki niso izpolnjevali pogojev (zaradi slabe politične in rasne ocene), so postali zaščitenci nemškega Rajha, brez vseh pravic. S članstvom v Štajerski domovinski zvezi je bilo povezano tudi državljanstvo.⁶ Že konec maja 1941 so Nemci začeli organizirati tudi Vermanšaft. Njegovi člani so bili obvezno vsi moški od 18. do 45. leta starosti, ki so bili sprejeti v Štajersko domovinsko zvezo. Vermanšaft naj bi svoje člane vzgojil v duhu nacističnih idej ter pomagal pri ponemčenju slovenske Štajerske. Vermanšaft so Nemci organizirali po teritorialnem principu v okviru okrožij Štajerske domovinske zveze. V vsakem okrožju sta bili po 1 ali 2 štandarti Vermanšafta. Štandarta se je delila na šturmbane, ti pa na šturme. Velike težave so bile zaradi neznanja nemščine, vojaško in politično izobraževanje vermanov pa je potekalo pri apelih, ki so bili običajno dvakrat tedensko ali pa enkrat ob nedeljah. Mnogi so se poskušali tem apelom izogniti.⁷

⁵ Rasne komisije so na Spodnjem Štajerskem od 23. maja do 15. septembra 1941 pregledale 379.275 ljudi. Razdelili so jih v štiri rasne skupine (od najčistejše nordijske rase do neharmoničnih mešancev in dednih bolnikov). Pri preiskavi politične in narodnostne pripadnosti je bila nemška okupacijska oblast natančna in je ljudi na Spodnjem Štajerskem razdelila v pet političnih kategorij: vodilno nemški, nemški, ravnodušni, Nemcem sovražni in Nemcem vodilno sovražni (prim. Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945, Maribor 1968, str. 745–749).

⁶ Državljanstvo je urejala odredba Ministrstva za narodno obrambo iz oktobra 1941. Stalno državljanstvo so dobili le bivši jugoslovanski državljani nemške narodnosti, ki so imeli domovinsko pravico na Štajerskem in Gorenjskem. Državljanstvo do preklica je dobila večina Slovencev na Spodnjem Štajerskem. Dali so izjavo, da pripadajo prebivalstvu, ki je zvesto domovini. Kdor ni mogel dobiti državljanstva, je postal varovanec nemškega Rajha.

⁷ Vermanšaft (Wehrmanschaft des Steirischen Heimatbundes) je bil ustanovljen kot pomožna policija in so ga že od septembra 1941 uporabljali tudi v akcijah proti narodnoosvobodilnemu gibanju, kar prvotno ni bilo predvideno. Že jeseni 1941 je nemški okupator na Spodnjem Štajerskem ustanovil 10 štandart Vermanšafta s 307 šturmi. V Lenartu se je v Vermanšaft prijavilo 659 moških.

Učinkovita propaganda za zaupanje v okupacijsko oblast

Okupacija, predvsem pa hitri zlom jugoslovanske kraljeve vojske, je mnoge v Slovenskih goricah vendarle presenetila. Ni jih bilo malo, ki so spremembe pozdravili, predvsem zato, da bi si izboljšali gmotni položaj. Pri tem jim je šla na roko izdatna propaganda Kulturbunda, saj so njegovi člani zatrjevali, da je Hitler naklonjen revežem. In teh je bilo tudi na območju Slovenskih goric precej. Veliko so govorili o redu in disciplini, mnogi pa so tudi mislili, da se bodo vrnil časi nekdanje velike države Avstro-Ogrske. Kmetje so računali, da bodo lažje prodali svoje pridelke, dobili več umetnih gnojil in strojev za obdelavo zemlje. Sezonci so računali na delo v domačih krajih, na boljše življenje so računali tudi viničarji. Nemci so jih skušali pridobiti že v prvih dneh okupacije in so jim na veliko brezplačno delili hrano.⁸ Po okupaciji so začele nemške oblasti na celotnem Spodnjem Štajerskem uvajati novi način življenja. Na gospodarskem področju so bili temeljni cilji okupatorja pridelati čim več hrane in zaposliti ljudi, predvsem v vojni industriji. Nemci so razširili racionalizirano preskrbo – tekstil, obutev, hrana in tobačni izdelki so bili na karte. Nekmetje so dobili na mesec po 8 kg enotne moke na osebo, staro nad 15 let, za otroke od 6 do 15 let pa 6 kg moke in za manjše še manj. Vsaka oseba, ki je imela pravico do živilskih kart, je lahko kupila 900 dkg sladkorja na osebo, kar je bilo v primerjavi s predvojnimi razmerami v Kraljevini Jugoslaviji veliko. Tehnične predmete je bilo mogoče kupiti samo na nakaznice (Bezugschein), ki pa jih je bilo zelo težko dobiti. Okupatorji so uvedli obvezno oddajo poljskih pridelkov – Ablieferungspflicht. Vsak kmet je dobil obvestilo, koliko mesa, masti, fižola, krompirja in koruze mora letno oddati. Obveznost je bila odvisna od velikosti kmetije, števila družinskih članov in pridelovalnih razmer. Za oddajo mleka in jajc so kmetje dobili posebne odločbe.⁹ Zelo slaba je bila zamenjava predvojnih jugoslovanskih dinarjev za nemške marke – za eno marko je bilo treba dati 20 dinarjev. Zelo natančne so bile evidence živine, a so se ljudje znašli in vsega enostavno niso prijavili, da so lahko imeli za prehrano. Ker je bilo na karte mogoče dobiti zelo malo masti, so jo kmetje prodajali na črno. To se je občutno povečalo v zadnjih letih vojne, ko je na podeželje hudo pritiskalo mestno prebivalstvo, ki je občutilo veliko pomanjkanje. Nakaznice za hrano so dobivali tudi mali kmetje, in to zlasti za sladkor, kavin nadomestek in marmelado. Teh dobrin so bili najbolj veseli viničarji, kočarji in bajtarji, ki so pred vojno marsikje

⁸ Drago Novak, *Prlekija 1941 – 1945*, Ljubljana 1987, str. 71. Nemška propaganda je imela v začetku okupacije med najbolj revnimi prebivalci (viničarji, bajtarji) dejanski uspeh, saj so ti sloji prebivalstva pričakovali izboljšanje

⁹ *Ibid.*, str. 115. Po vaseh so okupacijske oblasti postavile krajevne kmečke vodje, ki so sodelovali pri pospeševanju kmetijstva. Polja so morala biti čimbolj obdelana, iz Nemčije so okupatorji pripeljali celo novo sorto krompirja, ki so ga kmetje imenovali »svinjski«, saj je bil značilne rumene barve. Pospeševali so živinorejo in uporabo umetnih gnojil, vse kože zaklanih živali je bilo treba obvezno oddati.

živeli v hudem pomanjkanju in so zaradi izboljšanja položaja na veliko hvalili novo oblast. Nemci so na slovenskogoriškem podežlju poskušali obnoviti tudi vinograde in sadovnjake.

Okupacijska oblast se je lotila temeljitega dela tudi na drugih področjih. Že 16. aprila 1941 je bil postavljen ukinitveni komisar za društva, organizacije in združenja na Spodnjem Štajerskem. Delovanje društev ni bilo več dovoljeno. Vsa društva, organizacije in združenja so bila ukinjena. Vsa društva so morala takoj prenehati z delom, izjeme so bile dovoljene pod določenimi pogoji. Odločbe ukinitvenega komisarja niso zahtevale pojasnil in so bile nedotakljive.¹⁰ Za ukinitvenega komisarja je bil imenovan pokrajinski blagajnik NSDAP za

Štajersko, Max Hruby iz Gradca. Ta je že nekaj dni pred imenovanjem izdal smernice za politične komisarje in jim naročil, da takoj imenujejo pooblaščenca ukinitvenega komisarja. Pooblaščenca naj bi bili folksdojčerji. Proces formalnega ukinjanja in razpuščanja društev je tekel zelo počasi in postopoma. Prepisi registrov društev in organizacij, ki so jih pooblaščenca pošiljali ukinitvenemu komisarju, so namreč prihajali z zamudo, ker so bili sezname članov in funkcionarjev mnogih društev uničeni ali skriti. Nemci so ustanavljali svoja društva, med katerimi velja posebej omeniti Nemški rdeči križ – DRK (Deutsches Rotes Kreutz). Obnovljena pa so bila gasilska društva, ki so morala sodelovati pri požarni obrambi in kasneje pri posredovanju ob letalskih napadih zavezniških sil. Nemci so svoja društva ustanavljali zaradi utrjevanja nemštva na okupiranem območju. Prepovedano je bilo tudi delovanje vseh političnih

Novi spomenik žrtvam NOB
na lenarškem pokpališču

¹⁰ Jure Maček, Ukinitveni komisar za društva, organizacije in družjenja na Spodnjem Štajerskem, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2004, str. 7. Odredbo o imenovanju ukinitvenega komisarja, z dne 24. aprila 1941 je izdal šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko, dr. Überreither. Za ukrepe, ki so izhajali iz omenjene odredbe, se niso plačevali davki ali druge pristojbine.

strank. Med ukrepe za uničenje slovenstva sodijo tudi akcije zbiranja in sežiganja slovenskih knjig. Slovenščina je bila prepovedana, v šoli in na uradih, kasneje celo pri cerkvenih obredih. Začelo se je ponemčevanje krajevnih in osebnih imen. Zlasti na preimenovanje krajev so se Nemci dobro pripravili, pri tem pa so jim pomagali tudi domači člani Kulturbunda.¹¹

Štajerska domovinska zveza (Der Steirische Heimatbund)

Osrednjo vlogo v procesu ponemčevanja slovenskega prebivalstva na Spodnjem Štajerskem so okupacijske oblasti zaupale Štajerski domovinski zvezi (ŠDZ) (Der Steirische Heimatbund). Ustanovljena je bila kot društvo 10. maja 1941 s posebno odredbo šefa civilne uprave na Spodnjem Štajerskem. Bila je edina dovoljena politična organizacija, ki »naj bi združila vse dobro misleče Spodnještajerce in sonarodnjake, ki se odkritosrčno priznavajo Führerju in Reichu« (ist die grosse Organisation, in der alle Untersteirer und die Volkgenossen zusammengefasst werden wer sich rückhaltlos zu Führer und Reich bekennt) ter jih »»duševno, duhovno in politično vodila« (seelisch, geistig und politisch zu führen) in jih naredila »za zveste državljane rajha in polnovredne člane nemške skupnosti« (sie zu bewussten Bürgern des Reiches und vollwertigen Gliedern der deutschen Volksgemeinschaft zu machen).¹² Po valu propagandnih zborovanj, ki so zajela vso Spodnjo Štajersko, se je v dneh od 17. do 25. maja 1941 prijavilo v Štajersko domovinsko zvezo 323.807 oseb ali 95 % vsega prebivalstva.¹³ Večina prebivalstva se je prijavila v organizacijo zaradi strahu in groženj pred izselitvijo in zapiranjem zavednih Slovencev v ječe in taborišča, del prebivalstva zlasti najrevnejši sloj – viničarji, kočarji, offerji – pa je preslepila nacistična socialna demagogija o »boljšem življenju brez revščine«. Za sprejem v ŠDZ sta bili izredno pomembni politična in rasna ocena prijavljene osebe. Politično oceno je predlagal krajevni vodja, ki je najbolje poznal krajevine razmere. Ocen je bilo pet A (vodilno nemški – führend deutsch), B (nemški – deutsch), C (ravnodušen – indifferent) D (Nemcem sovražen – deutschfeindlich) in E (vodilno sovražen Nemcem – führend deutschfeindlich). Rasno oceno je dal rasni preiskovalec. Obstajale so štiri ocene.

¹¹ Nemški okupatorji so na Spodnjem Štajerskem v začetku uporabljali imena krajev, ki so nekdaj veljala v habsburški monarhiji in jih je leta 1940 vključil v svoj seznam Südostdeutsches Institut v Gradcu. Sprva so se zadovoljili že z nemško obliko pisanja krajevnih imen, nekatera imena pa so enostavno prevedli iz slovenščine v nemščino. Šele 4. julija 1943 je šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko izdal odredbo o imenih občin, katastrskih občin in krajev. S to odredbo so okupacijske oblasti želele izbrisati vse sledove slovenstva v krajevnih imenih.

¹² Tone Ferenc, Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Štajerskem pod nemško okupacijo, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, letnik I, št. 2, Ljubljana 1960, str. 70 in 71.

¹³ Ferenc, Nacistična raznarodovalna, str. 746. Po okrožjih je bilo stanje takšno: v okrožju Celje 101.759 prebivalcev, v okrožju Maribor podeželje 79.531, v okrožju Ptuj 69.357, v okrožju Maribor mesto 40.078 in v okrožju Ljutomer 33.082.

Rasno oceno I (prav dobro – sehr gut) so dobili ljudje čiste nordijske in čiste falske rase (rein nordisch und rein fälisch), skratka dedno zdravi ljudje. Rasno oceno II (dobro – gut) so dobili ljudje s pretežno nordijsko raso, s harmonično primesjo dinarske in zahodne rase (vorwiegend nordisch mit harmonischem Einschlage von dinarisch und westisch). Rasno oceno III (povprečno – Durchschnitt) so dobili ljudje s pretežno dinarsko raso in z vidnimi znamenji vzhodne rase (dinarisch und ostisch). Rasno oceno IV (rasno neustrezno – rassisch ungeeignet) pa so prejeli ljudje čiste vzhodne in vzhodno baltske rase (rein ostisch und ostbaltisch).

S politično in rasno oceno prijavljene osebe so hotele okupacijske oblasti iz množice spodnještajerskega prebivalstva izločiti vse »Nemcem sovražne osebe«, rasno neustreznim elementom pa onemogočiti »vključitev v nemško ljudsko skupnost«. Leteče sprejemne komisije so v dneh od 5. junija do 15. septembra 1941 na Spodnjem Štajerskem rasno in politično pregledale 321.253 oseb ali 99,2 % vseh prijavljenih. Rasno oceno I (prav dobro) je dobilo le 124 prebivalcev, največ prebivalcev 221.672 ali 69 % je dobilo rasno oceno III (povprečno) – prevladovali so manj izravnani mešanci s pretežno dinarskim deležem in vidnimi vzhodnimi znamenji, 57.897 prebivalcev ali 18 % je dobilo rasno oceno II (dobro), 41.559 ali 13 % prebivalcev pa je bilo spoznanih za rasno neustrezne ter so prejeli rasno oceno IV. Leta 1941 je bilo v ŠDZ sprejetih 250.307 ali 78 % oseb, odklonjenih pa je bilo 70.945 ali 22 % oseb.¹⁴

Spodnje-štajerci!

10. maja 1941 je Šef civilne uprave za Spodnje Štajersko Reichsstatthalter Dr. Lieberreither ustanovil že najavljeno organizacijo »Steirischer Heimatbund«.

Kod od njega pooblaščen Bundesführer organizacije »Steirischer Heimatbunds« Vas pozivam, da se tudi formalno priključite k Vaši krasni domovini, k Reich-u in našemu Führer-ju Adolf-u Hitler-ju s tem, da se prijavite v organizacijo »Steirischer Heimatbunde«.

Organizacija „Steirischer Heimatbund“
je politična organizacija spodnještajerskega prebivalstva, ki se priznava k Führer-ju in Reich-u.

Organizacija „Steirischer Heimatbund“
daje vsakemu posamezniku, bodisi možu ali ženi, fantu ali dekletu, možnost, potrditi svojo pripadnost k Reich-u z odločnim sodelovanjem.

Organizacija „Steirischer Heimatbund“
je s sodelovanjem svojih članov nosilec velikega političnega, kulturnega in gospodarskega programa in načrta za obnovo Spodnje Štajerske.

U času od 17. do 25. maja 1941
bodo v vseh vaseh in mestih Spodnje Štajerske prijavljali uradi, kjer bodo na razpolago prijavitelce za vstop v organizacijo »Steirischer Heimatbunde«. Vseh zavezanec v obnovo želeži Štajerci ima v tem času možnost prijaviti se v organizacijo »Steirischer Heimatbunde«.

Na podlagi te prijave bo sledil dokončen sprejem.

Štajerci!

Priznajte se k Adolf-u Hitler-ju in priključite se v organizacijo „Steirischer Heimatbund“!

Der Bundesführer:
Franz Steindl

Plakat ŠDZ

(Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor)

¹⁴ Ferenc, Politične in državljanske kategorije prebivalstva, str. 77.

Zaradi negotove nemško-italijanske meje so v brežiškem in trboveljskem okrožju sprejemali prijave v ŠDZ v dneh med 25. oktobrom in 2. novembrom 1941. V politično organizacijo se je prijavilo 46.598 prebivalcev, od katerih so jih večino tudi sprejeli.¹⁵ Po popisu prebivalstva, z dne 29. novembra 1942, je bilo v ŠDZ vključenih 275.364 ali 51,8 % vseh prebivalcev na Spodnjem Štajerskem. Dokončnih članov, ki so prejeli rdeče izkaznice in so predstavljali »kristalizacijsko jedro ŠDZ«, je bilo 17.132 ali 6,2 %. Začasnih članov, ki so prejeli zelene izkaznice in ki so morali »svojo pripadnost k führerju in nemškemu rajhu šele dokazati«, je bilo 258.232 ali 92,8 %. Mladina (Deutsche Jugend), rojena med 1. januarjem 1925 in 31. marcem 1927, je prejela posebna potrdila (Dienstausweis A), teh je bilo na Spodnjem Štajerskem 14.848. V ŠDZ ni bilo sprejetih 68.278 oseb. Zunaj ŠDZ je ostalo tudi 7.028 nemških državljanov in 2.501 članov NSDAP.¹⁶ Ves čas vojne so vodstva krajevnih skupin ŠDZ pripravljala predloge za podeljevanje rdečih izkaznic in s tem stalnega članstva v ŠDZ. Sredi leta 1944 se je število članov v ŠDZ na Spodnjem Štajerskem povečalo na 343.606 oseb. Dokončnih članov je bilo 46.889.¹⁷

Nemška šola za ponemčenje prebivalstva

Pomembno vlogo so v prizadevanjih za ponemčenje pripisovali nemški šoli. Nemška šola naj bi tudi v Slovenskih goricah vzgajala in usposabljala mladi rod v nacističnem duhu. Slovenski učitelji so bili ob okupaciji odpuščeni, prišli so nemški, ki so bili večinoma iz Avstrije, kar je bila ena od značilnosti za celotne Slovenske gorice in Prlekijo.¹⁸ Ponemčevanje je potekalo tudi izven šole, ustanavljali so otroške vrtce, ki so bili brezplačni. Otroke so učili peti nemške pesmi in jih ob igri učili nemščine. Vrtce so obiskovali otroci od 3. do 6. leta starosti. Poleg šole so za ponemčevanje uporabljali tudi organizacijo **Hitler Jugend** (Deutsche Jugend), jezikovne tečaje pa so prirejali posebej za tiste, ki niso znali nemškega jezika in za Nemce, da bi se naučili knjižnega jezika. Mladi od 6. do 14. leta so bili v organizaciji »Pimfi«, od 14. do 18. leta pa v »**Deutsche Jugend**«. Slovenski otroci so doživljali zaničevanje, zapostavljanje in pretepanje. Otroci nemških staršev so bili vključeni v nemške organizacije in so

¹⁵ Ferenc, Politične in državljanske kategorije prebivalstva, str. 77.

¹⁶ Ferenc, Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli, str. 394. AMNOM, Ergebnisse, Tabelle III, str. 6.

¹⁷ Ferenc, Politične in državljanske kategorije prebivalstva, str. 82.

¹⁸ Od slovenskih učiteljev pri Sveti Ani, na primer, sta ostala samo Ivo in Tucka Matkovič. Šolski upravitelj Janko Kincl, Irma Košuta in Rudi Jurjašević so kmalu po okupaciji iz kraja zbežali. Franc Kaučič v svojih spominih piše, da mu je učiteljica Tucka Matkovič, ki je bila nemškega porekla in je ostala v službi na šoli, prostovoljno pomagala pri prevajanju v občinski pisarni. Njen mož Ivo Matkovič je v času okupacije dobil službo na občini v Apačah (prim. Franc Kaučič, Spomini iz mojega življenja, Maribor 2006, str. 75).

bili v vseh pogledih privilegirani. Po končani šoli so slovenske otroke pošiljali na delo v Nemčijo. Šolski obisk je bil med okupacijo dober, saj so se starši otrok bali represalij, učni uspeh pa je bil minimalen. Poglavitni namen in cilj nemške šole je bila vzgoja mladine v nacističnem nemškem duhu. Za šole na okupiranem območju slovenske Štajerske so bile v Avstriji določene »botske šole«, ki naj bi skrbele za nakup knjig in druge opreme. Botske šole so zlasti pomagale pri pridobivanju knjižnega fonda za šolske in javne knjižnice. Nemški jezik je bil obvezen, slovenščina je bila v šoli popolnoma prepovedana. Učiteljstvo je vzgajalo mladino v nemškem duhu, poudarek je bil na učenju nemščine, ostala področja so bila zanemarjena. Veliko težav je bilo zaradi neznanja jezika, zato učenci tudi niso mogli uporabljati razpoložljivih nemških knjig in literature.

Med okupatorjevimi ukrepi zoper zavedno slovensko prebivalstvo je treba omeniti izgone ljudi iz domačih ognjišč. Prve aretacije so se začele že meseca aprila 1941, ko je prišlo do izгона celotnih družin in narodno zavednih posameznikov. Vsi so se morali izjasniti o svojem poreklu, glavni val izgonov pa je potekal poleti 1941. Pri odločanju o ljudeh za izgnanstvo so imeli pomembno vlogo člani domačega Kulturbunda. Nemci in pripadniki Kulturbunda so zavedne Slovence na veliko

Slovence izganjajo iz domačih ognjišč
(Wikipedija)

žalili in nekaterim celo očitali, da so »židovskega porekla«. Izgnance so najprej odpeljali v meljsko vojašnico v Mariboru, od tam pa na mariborsko železniško postajo, kjer so jih naložili v živinske vagone in odpeljali proti Hrvaški, Bosni in Srbiji. V Slavonski Požegi so jih večino razmestili v razne dele NDH.¹⁹ Tam so jih od nemških gestapovcev prevzeli hrvaški ustaši. V Bosno in Srbijo so odpeljali zlasti zavedne Slovence iz Maribora in iz obmejnih krajev Slovenskih goric. Med temi je bilo tudi veliko zavednih Primorcev, ki so se po prvi svetovni vojni naselili v teh krajih. Prav izgoni ljudi so prebivalstvo na celotnem območju Slovenskih goric (še posebej na obmejnem območju Svete Ane in Lokavca pa tudi Lenarta in Cerkvjenjaka) najbolj prizadeli. Še posebej obsežni so bili izgoni zavednega slovenskega prebivalstva iz območja šolskega okoliša Lokavec.²⁰

¹⁹ Nezavisna država Hrvatska.

²⁰ Vanj so bile vključene tudi Trate in Stogovci.

je prebivalstvo zelo trpelo. Posestva slovenskih izgnancev in izseljencev v obdobju 1941 – 1945 so bila zanemarjena, propadalo je zlasti sadjarstvo. Iz šolskega okoliša Sveta Ana, na primer, so bile izgnane 104 osebe.²¹ Okupatorji so na domove izseljenih slovenskih družin iz območja Lokavca naseljevali Nemce iz bližnje apaške doline in ne iz drugih delov rajha.²²

Spomenik madžarskim žrtvam taborišča Hrastovec na pokopališču v Voličini
(Foto: Marjan Toš)

²¹ Šolska kronika 1941 – 1945, napisal Ivo Matkovič, arhiv OŠ Sv. Ana. Kronist je zabeležil, da so Nemci večino ljudi izselili na Hrvaško, med njimi celo nekaj tistih, ki so ob aprilskem napadu pozdravili Nemce. V izgnanstvu sta umrla dva moška in dve ženski, kar pa se ne ujema s podatki Društva izgnancev Slovenije iz Lenarta.

²² Šolska kronika OŠ Lokavec, ki jo je 20.12.1946 napisal šolski upravitelj Jože Kert, hrani OŠ Sv. Ana. V kroniki je tudi zaznamba, da so premoženje slovenskih učiteljev, ki so se po aprilski nemški zasedbi leta 1941 umaknili iz Lokavca, plenili domačini. Podrobnejših podatkov o tem početju ni zabeležil, je pa izpostavil vidno vlogo članov Kulturbunda, ki so Nemce pričakali nadvse svečano in tudi sicer med okupacijo izvajali aktivno nacistično propagando ter uživali privilegije okupacijske oblasti, v kateri so sami aktivno sodelovali. V zvezi s tem je pribeležil opombo, da so 13. januarja 1946 iz Lokavca izselili družine kulturbundovcev in da se je zaradi tega zmanjšalo število otrok v šoli v Lokavcu.

Nemška prisilna vojaška mobilizacija

Ena od značilnosti nemške okupacije na slovenskem Štajerskem je bila nemška prisilna mobilizacija. Ta radikalni ukrep je prizadel tudi dobršen del moškega prebivalstva na območju osrednjih Slovenskih goric (Ienarško območje). Priprave za izvedbo nemške vojaške mobilizacije so se začele že leta 1941 v povezavi z okupatorjevim reševanjem podelitve nemškega državljanstva prebivalstvu tistega dela Slovenije, ki si ga je pri razkosanju Dravske banovine med tri okupatorje aprila 1941 prilastila Nemčija. Nemško prisilno mobilizacijo so začeli izvajati leta 1942, ko je bila izdana odredba šefa civilne uprave na Spodnjem Štajerskem o uvedbi vojnega prava in državne delovne službe na tem območju. Odredba se je dotikala tudi objave popisa letnikov 1923 in 1924. V letu 1942 so bili najprej popisi letnikov 1923 in 1924, sledili so popisi letnikov 1921 in 1922, 1919 in 1920, novembra in decembra 1942 pa še popisi letnikov 1918 in 1925. Popisom so kmalu sledili nabori in tem vpoklici. Že okoli 20. julija 1942 je bil na Štajerskem v nemško vojsko vpoklican letnik 1923. Vpoklic je bil zelo uspešen, saj se vpoklicani v glavnem niso imeli kam umakniti. To se je nato ponovilo tudi jeseni 1942 in pretežno še leta 1943. Vpoklice so izvajali postopoma, tako da so do konca poletja 1943 vpoklicali od

Spomenik padlim nemškim mobilizirancem iz Voličine

letnika 1926 – 1914, kar je okoli 60 % vseh mobilizirancev. Druge obveznike od letnika 1928–1908 so vpoklicali pretežno v letu 1944 in preostale, vključno z letnikom 1929, še leta 1945.²³ Odzivnost na pozive je bila na splošno velika, predvsem na Štajerskem, do leta 1944. Mobilizacijo so Nemci spremljali z represalijami nad Slovenci. Med temi velja omeniti streljanje talcev, ki so jih izbirali tudi med dezertjerji iz nemške vojske. Najučinkovitejši ukrep za poslušnost vojnih obveznikov pa je bila grožnja in represalije nad svojci obveznikov, pri katerih se je udomačilo načelo »Rajši ubogam in sam padem, samo da ohranim družino in dom«. Razen v državno delovno službo in redno vojsko so nemške oblasti silile Slovence še v številne druge vojaške in polvojaške organizacije. Najbolj množična je bila oborožena formacija Štajerske domovinske zveze »**Wehrmannschaft**«, ki je predstavljala pomožno policijo in so jo uporabljali tudi v bojih proti partizanom. Jeseni 1944 so Nemci oblikovali v vsem rajhu teritorialno vojsko z nazivom »**Volkssturm**«, ki je spadal v redno vojsko. Njegovi obvezniki so bili moški od 16. do 60. leta starosti. Ženske so mobilizirali v pomožne službe »**Helferinnenkorps**«. Tudi na območju zdajšnjih občin v osrednjih Slovenskih goricah sta bila najprej mobilizirana letnika 1923 in 1924, prisilna mobilizacija pa se je vršila med leti 1942 in 1945. Konec leta 1944 in v začetku leta 1945 je moralo prebivalstvo prisilno sodelovati pri izgradnji vojaških objektov (kopali so strelske jarke, postavljali protitankovske ovire, gradili utrdbe). Oblasti so odredile tudi prisilno oddajo gradbenega lesa. Ponekod so v gozdovih na veliko sekali uporaben les.

²³ 4. Zbornik »Nemška mobilizacija Slovencev v 2. svetovni vojni«, Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945 Celje in Muzej narodne osvoboditve Maribor, Maribor 1998. Kljub temu da je bilo zlasti v zadnjih letih vojne veliko nasprotovanj odhodu v nemško vojsko in so se nekateri moške in fantje tudi skrivali pred vpoklici, so klonili pred bojaznijo, da ne bi pahnili v nesrečo svojih družin in drugih sorodnikov. Mobiliziranci v nemško vojsko so čutili velike moralne stiske – bili so pred izbiro, ali naj se odzovejo v nemško vojsko ali pa pahnejo v nesrečo družinske člane. V tej stiski so se odločali za prvo, čeprav nikoli niso opustili misli, da se bodo pozneje izognili boju na strani Nemcev v njihovih napadalnih vrstah. V nemški vojski so gojili misel na pobeg, pri čemer jih prisega ni motila, saj je niso dali prostovoljno. Iz Slovenskih goric je nekaj moških in fantov odšlo v nemško vojsko tudi prostovoljno zaradi denarja in to še pred razglasitvijo mobilizacije

Slovenski mobiliziranci med urjenjem v nemški vojski
(Oskar Dolšak, osebni arhiv)

Slovenski naborniki s častniki in podčastniki na Moravskem

Delovanje Melaherjevih četnikov v Slovenskih goricah

V osrednjih Slovenskih goricah v obdobju 1941–1945 ni bilo rednih partizanskih vojaških enot. Izjema so bile le patrulje Lackovega odreda. Pač pa so se na tem območju pojavljali četniški oddelki, ki jih je od sredine leta 1943 snoval Jože Melaher – Zmagoslav.²⁴ Četniška organizacija na Štajerskem je nastala na območju Slovenskih gor in Dravskega polja. Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja je konec leta 1943 in v začetku leta 1944 opozarjalo na močno »plavogardistično nevarnost« in dejavnost »plavogardističnih«²⁵ organizatorjev v Slovenskih goricah, na Dravskem polju pa tudi v Mariboru, na območju Donačke gore in v hribih okoli Šentjurja pri Celju. Ocene in ukrepi vodstva štajerskega NOB pa niso bili v skladu z dejanskimi razmerami na terenu. Jože Melaher, ki se ga je med ljudmi oprijel vzdevek Zmagoslav, je najprej zasnoval pogoje za svojo organizacijo, nato pa tudi za njeno vojaško formacijo. Melaher je med drugim skrbel za izdajo glasila Kri in zemlja, v začetku leta 1945 pa so začeli četniki izdajati še glasilo za žene in dekleta.²⁶ Spomladi 1944 leta je organiziral zarodke treh čet in štabne enote oziroma zaščite. Središče njegovega delovanja je bilo pri Malečniku. Organiziral je tudi svoje zaledje med prebivalstvom. Četniški oddelki oziroma

Jože Melaher-Zmagoslav
(Wikipedija)

²⁴ Jože Melaher se je rodil 26.2.1913 na Pobrežju pri Mariboru, umrl pa 10.6.1991 v Clevelandu v ZDA. Tam je živel od leta 1949 in bil tajnik Baragovega doma (prim. Milan Ževart, Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1993, str. 60). Šlo je za protipartizansko dejavnost, ki je bila do jeseni 1943 v glavnem omejena na tisti del Slovenije, ki ga je aprila 1941 dobila Italija. Za Štajersko namreč velja ocena, da si slovenski nasprotniki narodnoosvobodilnega gibanja v tej pokrajini niso mogli ustvariti pomembnejših pozicij. To velja za celotno obdobje 1941 – 1945.

²⁵ Uporabljena je terminologija, ki jo je uporabljala partizanska stran in komunistično vodstvo NOB, sicer pa je za četniške oddelke značilno poimenovanje tudi »oddelki jugoslovanske kraljeve vojske v domovini«.

²⁶ 1. januarja 1945 je izšla prva številka glasila Slovenka sem, s podnaslovom Glasilo slovenskih deklet in žena za severno Slovenijo. Z glasilom Kri in zemlja je Zmagoslav začel propagando proti Osvobodilni fronti. Začel je tudi s pospešenim zbiranjem pripadnikov četniških oddelkov, ki jih je navačil tudi med ubežniki iz nemške vojske, ki so se skrivali v Slovenskih goricah (prim. Milan Ževart, Lackov odred 2 8 Lackova četa, Lackov bataljon, Pohorski – Lackov odred, Maribor 1988, str. 171 – 179). Četniki so med ljudmi delili tudi publikaciji Kri mučencev in Črne bukve.

skupine so se gibale med Muro in Dravo v treh skupinah, druga skupina se je gibala v glavnem med Benediktom in Sveto Ano (Zgornja Ščavnica).²⁷ Ta skupina je izvajala akcije ekonomskega značaja in je tudi sodelovala v znanem četniškem napadu na nemške orožnike pri Sveti Trojici. Štela je med 20 in 30 mož. Ljudje med partizani in četniki niso delali razlik pa tudi odkritih konfliktov med njimi ni bilo vse do znanega spopada partizanov iz patrulje Lackovega odreda s četniki pri Tašnerju v Partinju januarja 1945.²⁸ Melaherjevi četniki so imeli med ljudmi veliko podporo zlasti na območju Bačkove, med Benediktom in Sveto Ano. Podpora jim je celo rasla, saj je bilo narodnoosvobodilno gibanje v teh krajih še leta 1944 slabo razvito oziroma ga praktično sploh ni bilo. Ljudem so četniki predstavljali boj za kralja Petra in za Jugoslavijo, govorili so o boju zoper nemške okupatorje,²⁹ nasprotovanja partizanom pa niso posebej poudarjali. Šele proti koncu vojne, leta 1945 so začeli z gesli »Boj komunizmu«. Znali so tudi izkoristiti tradicionalno vernost ljudi na slovenskogoriškem podežlju, gradili pa so v glavnem na podpori med preprostim kmečkim prebivalstvom. Gradili so na zaupnikih, literaturo in propagandni material pa so za delovanje v Slovenskih goricah dobivali tudi iz taborišča Strnišče, kar je bil del nemške propagande, ki je sodila v okvir sodelovanja med Nemci in četniki po januarju 1945.³⁰ Partizanski obveščevalci so januarja in februarja 1945 samokritično ugotavljali, »da iz naše strani ni bilo proti Zmagoslavju še ničesar storjenega. Naši organi, predvsem mi v Slovenskih goricah, so delali le po liniji najmanjšega odpora. O kakem organiziranem ali načrtnem delu doslej tu ni bilo

²⁷ ARS, III., Gradivo Ministrstva za notranje zadeve, Fond odsek OZNE za oblast Štajerske in Koroške.

²⁸ Katja Zupanič v svoji diplomski nalogi Četništvo na Štajerskem, ki jo je leta 2000 zagovarjala na Pedagoški fakulteti v Mariboru, navaja, da so pri Tašnerju v Partinju padli četniki Alojz Cvetko, Franc Lipovnik, Alojz Krajnc, Adolf Rojs in Slavko Neudauer od Svete Ane. Po navedbah štaba Lackovega odreda so pri Tašnerju v Partinju poleg 5 četnikov ujeli še belogardista (to poimenovanje je seveda napačno, saj »bele garde« od jeseni 1943 ni bilo več. Njeni ostanki so se vključili v enote slovenskega demobranstva, ki so delovale vse do umika na Koroško v začetku maja 1945. Na slovenskem Štajerskem domobranstvo ni imelo svojih enot) in nekega dezerterja iz Lackovega odreda in nato vseh sedem ustrelili. Patrulja se je še nekaj časa zadrževala v Slovenskih goricah in se je šele 24. januarja 1945 vrnila na Kozjak. Lackov odred v boj proti četnikom v Slovenskih goricah ni poslal večje enote, ampak le patrulje, ki so imele tudi druge naloge. V poročilih štaba Lackovega odreda je le malo podatkov o spopadih med patruljami odreda in četniki. Poleg patrulj Lackovega odreda so se s temi vprašanji največ ubadali partizanski obveščevalci in aktivisti OF.

²⁹ Melaherjevi četniki so dejansko izvedli oborožene napade na nemške orožniške postaje. Oktobra in novembra 1944 so namreč napadli orožnike v Malečniku, v Svetem Juriju ob Ščavnici in pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah. Te napade so četniki opravili zato, da bi si izboljšali svojo oborožitev, se oskrbeli s strelivom in tudi zato, da bi si pridobili ljudi (prim. Milan Ževart, Lackov odred 2 (Lackova četa, Lackov bataljon, Pohorski – Lackov odred), Maribor 1988, str. 466).

³⁰ Sporazum med četniki in Nemci je bil sklenjen na gradu Vurberk v noči na 1. februar 1945. Bistvo sporazuma oziroma dogovora je bilo v tem, da bodo četniki sodelovali v bojih proti narodnoosvobodilnemu gibanju, Nemci pa bodo dovoljevali četniško dejavnost na Melaherjevem operativnem območju v Slovenskih goricah in na delu Dravskega polja in jih delno oskrbovali.

govora».³¹ Konec februarja 1945 so se četniki spopadli s partizani na območju Benedikta in Svete Ane, postavljali pa so tudi zasede na cesti proti Lenartu. Ljudem so občasno tudi na silo jemali živež in izdajali potrdila, da jim bodo občinske oblasti povrnile škodo. Novačili so nove pripadnike, v glavnem z območja Svete Ane, Benedikta in Negove. Dovoljenje za mobilizacijo od nemških oblasti je veljalo le do 1. marca 1945. Mobilizirali so 20 moških. Med ljudmi na terenu so počasi izgubljali podporo, predvsem zaradi spoznanja domačega prebivalstva, da Melaher s svojimi pripadniki sodeluje z Nemci. Prišlo je tudi do spoznanja o razlikah med četniki in »skrivači«, ki so na veliko jemali živila in s takšnim ravnanjem škodili narodnoosvobodilnemu gibanju. Partizanski obveščevalci so zato proti koncu vojne opozarjali, da so »skrivači« kradli in ropali na račun partizanov.³² Proti koncu vojne so se četniki pojavljali tudi v Kremberku in v Žicah. V svoje vrste so celo prisilno mobilizirali mlajše moške, sicer pa so bili pogosti primeri pijančevanja in ropanja na lastno pest. Znani so tudi primeri dezerterstva četnikov. Aprila 1945 je glavnina četnikov že zapustila Slovenske gorice, saj je to območje postalo frontno zaledje. Enoto Jožeta Melaherja so po nemškem ukazu poslali na območje Zidani Most – Laško – Sevnica.³³ Kot smo že omenili, na obravnavanem območju niso delovale redne partizanske enote. Kljub temu se je narodnoosvobodilnemu gibanju priključilo več domačinov osrednjih Slovenskih goric, med njimi velja omeniti zlasti pripadnike prekomorskih partizanskih brigad, ki so jih sestavljali nekdanji nemški vojaški mobiliziranci, potem ko so bili po vojaških operacijah na zahodnoevropskih bojiščih zajeti s strani zaveznikov, Angležev in Američanov. Prostovoljno so se priključili jugoslovanskim partizanom in sodelovali v zaključnih operacijah za osvoboditev Jugoslavije. To velja tudi za posameznike, ki so se kot nemški vojni ujetniki v ruskem ujetništvu priključili partizanskim brigadam, ustanovljenim v Sovjetski zvezi in prav tako sodelovali v bojih za osvoboditev Jugoslavije. Nekateri so v teh operacijah tudi padli.³⁴ Posamezniki so se pridružili tudi partizanom v izgnanstvu in tam padli.³⁵

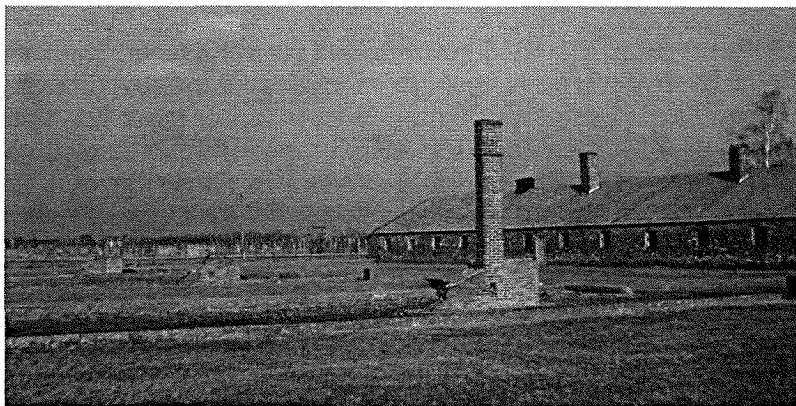
³¹ Gradivo ZZB NOV Lenart.

³² ARS, III., Gradivo Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije, Štajerski VOS. Med »skrivači« so bili tudi partizanski dezertjerji in nemški vojaki, z njimi pa je poskušal navezati stike Jože Melaher, organizator četništva na Štajerskem. Številčnost »skrivačev« so ocenjevali na okoli 300 do 400 mož. Med njimi je bilo tudi veliko tistih, ki so se skrivali pred Nemci in takšnih, ki jih je bilo strah partizanske mobilizacije, ki so jo v Slovenskih goricah izvajale patrulje Lackovega odreda. Problem skrivaštva so poskušali deloma reševati z organizirano mobilizacijo in odhodom teh ljudi v partizanske enote, kar pa ni bilo enostavno, saj niso delovale učinkovite zveze s Pohorjem in Kozjakom.

³³ Med po vojni vrnjenimi štajerskimi četniki v Jugoslavijo navajajo tudi imena z območja Svete Ane, in sicer: Ludvik Meglič, Janez Tribl, Mihael Tribl, Lovro Tribl, Janez Jank, Franc Vake, Anton Breznik, Friderik Breznik, Franc Kolman, Ernest Vogrinec, Viktor Zemljč.

³⁴ Anton Tirš iz Rožengrunta, padel spomladi 1945 v bližini Sevnice; Janez Mertik iz Zg. Ščavnice, padel marca 1945 v Gospiču.

³⁵ Franc Šmajcer iz Ledineka, padel v bojih z ustaši v Slavoniji, avgusta 1944.

Ostanki Auschwitz - Birkenaua

Začetki OF v osrednjih Slovenskih goricah

Uporniško (narodnoosvobodilno) gibanje v osrednjih Slovenskih goricah ni bilo vselej in v celoti organizirano. Zlasti ne v začetku, ko so uporniške skupine nastajale tudi spontano in sprva niso imele povezav s KPS in OF.³⁶ Na območju Voličine je nastala skupina VIKTORIJA. Takšne in podobne uporniške skupine so v Slovenskih goricah in na celotnem slovenskem Štajerskem nastajale na osnovi narodne zavesti. Nekatere so sestavljali narodnozavedni pripadniki Katoliškega tabora in drugi rodoljubi. Omenjene skupine so poskušale oslabiti učinke nacistične propagande. Kasneje so se člani teh skupin v veliki

Spominska plošča ustreljenim talcem v Selcih (Foto: Marjan Toš)

³⁶ Osvobodilna fronta je bila ustanovljena 26. aprila 1941 v Rožni dolini v Ljubljani, v hiši književnika Josipa Vidmarja, kjer so se sestali predstavniki nekaj političnih strank in kulturnih delavcev. To so bili Boris Kidrič, Boris Zihert, Aleš Bebler (predstavniki Komunistične partije), Josip Rus (predstavniki Sokolov), Tone Fajfar (predstavniki Krščanskih socialistov), Ferdo Kozak, Franc Šturm in Josip Vidmar (predstavniki Slovenskih kulturnih delavcev). Prvotno ime ob ustanovitvi je bilo »Protiimperialistična Fronta«. Le-ta se je po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo junija 1941 preimenovala v Osvobodilno fronto (OF) in pozvala k oboroženemu uporu. Nastala je deset dni zatem, ko je jugoslovanska vojska v Beogradu podpisala vdajo, in dobrih 14 dni po okupaciji Slovenije. Vsaj 20 let po vojni je veljalo, da je bil ustanovni sestanek v ljubljanski vili industrialcev Vidmar, 27. aprila, kasneje pa so zgodovinski viri pokazali, da je bil 26. aprila 1941.

večini vključili v OF, nekatere skupine pa so se povezale s Slovensko legijo v Ljubljani, a so bile še vedno proti okupatorju.

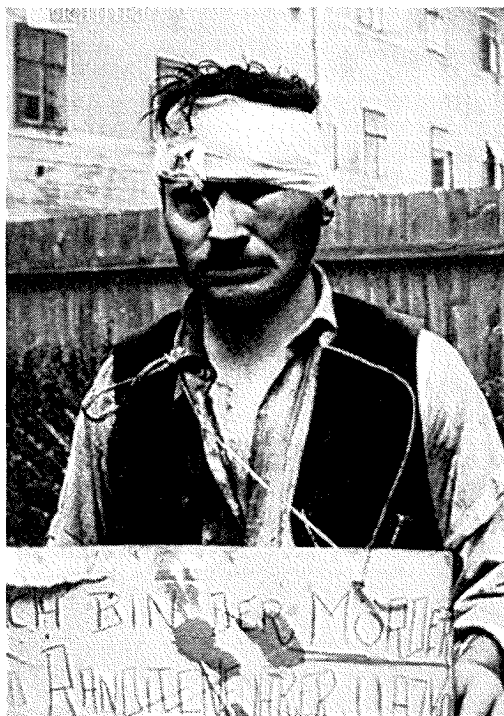
Narodnoosvobodilno gibanje na območju Lenarta se je sprva odvijalo pod vplivom žarišč odpora na Ptuj (Lacko, Osojnik) in deloma tudi Ljutomeru (Kuhar, Mikl, Vuk). Prvi odbor OF v osrednjih Slovenskih goricah je bil ustanovljen v Cerkvenjaku, 4. novembra 1941 v Altovi gostilni. Pobudnik je bil partijski sekretar iz Ljutomera Štefan Kuhar. V odboru so sodelovali narodnozavedni Cerkvenjačani, med katerimi je bila na začetku gibanja odločilna vloga Jožeta Kocbeka in njegove povezave z OF. Okoli njega so se zbrali Lojze Štefanič, njegova sestra Slavica, Franček Vršič, Jože Paluc, Klement Lievalt, Lojze Šafarič in Janez Čeh, ki pa je v nadaljevanju odigral precej nečedno vlogo. Bil je namreč sodelavec Gestapa in vrinjen v cerkvenjaško skupino ter po njegovem nalogu tudi v Slovenskogoriško četo, v katero je vstopil junija 1942. Začetki narodnoosvobodilnega gibanja so bili izredno tvegani, saj je nemška oblast delovala do potankosti, policija pa je uspešno nadzorovala vse dogajanje. V tem obdobju okupatorjevo nasilje še ni pokazalo pravega »obraza«. Razmere so se kmalu povsem spremenile, in to zlasti po 14. juliju 1942. Takrat je skupina Franca Osojnika v Stanetincih napadla dva nemška žandarja na motorju. Žandarja so ubili, motor pa zažgali. Osojnikovi borci so jo odnesli brez prask. Dejanje je dvignilo na noge ves policijski in varnostni aparat v bližnjem okraju na Ptuj in začel se je val aretacij Cerkvenjačanov (Anton in Štefanija Fekonja, Marija Markovič, Frančiška Šafarič, Konrad Čeh, Anton Topolovec, Ivan Feldhofer in Emilija Toplak). Nemci so kmalu aretirali še preostale sodelavce OF in jih zaprli v koncentracijskih taboriščih, nekaj pa ustrelili kot talce (Emilija Toplak pa tudi Janez Čeh, sicer borec in eden od izdajalcev Lackove čete in Jože Kocbek, ki je bil ustreljen v Mariboru že 2. oktobra 1942). Novi udarec gibanju je bil padec Slovenskogoriške-Lackove čete, 8. avgusta 1942 v Mostju pri Juršincih. Četa je bila izdana, padli so vsi borci razen Jožeta Lacka, Franca Osojnika in Mirka Reša. Lacka so po izdaji ranjenega ujeli in ga v ptujskih zaporih hudo mučili, tako da je mučenju podlegel. Franc Osojnik se je uspel izogniti aretaciji

Spomenik v Stanetincih v Občini Cerkvenjak
(Foto: Marjan Toš)

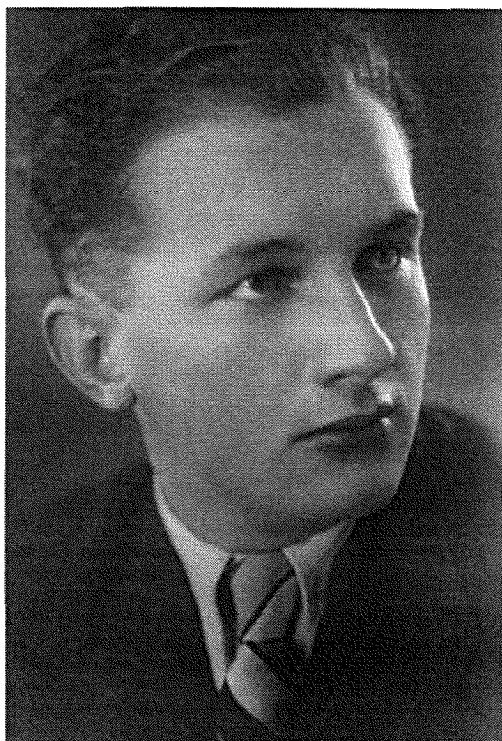
in se je po spletu okoliščin pridružil Ruški četi. Tam je dobil partizansko ime Kostja in je nato postal borec Pohorskega bataljona. Ta ga je pošiljal na teren v Slovenske gorice, kjer je bil na domačiji Franca Krambergerja v Krčevini pri Vurberku izdan in 29. decembra 1942 ubit. Mrtvega Osojnika so Nemci odpeljali na Ptuj, na sedež Gestapa in pred zid Brenčičeve hiše, da bi ga videli ptujski nemčurji. Po ustrelitvi Osojnika je policija poročala, da je »v okrožju Ptuj po ustrelitvi vodje bande Osojnika nastopil mir«. Po uničenju slovensko-goriške čete, poleti 1942, je v osrednjih Slovenskih goricah nastopilo popolno zatišje narodnoosvobodilnega gibanja. Okupacijska oblast z represivnim policijskim aparatom je delovala brezhibno, ljudje so bili zaradi nemškega nasilja hudo prestrašeni. Svoje je dodal še Gestapo s svojimi zastrašujočimi metodami dela. Po

okupaciji aprila 1941 je bila za Slovenske gorice odgovorna izpostava Gestapa na Ptuj. Pri uničevanju odporniškega – partizanskega gibanja je imel Gestapo velike uspehe. Imel je svoje vrinjence v partizanskih enotah, v odborih OF in celo v organizaciji KPS. Nemška tajna policija je za mučenje uporabljala tudi zapore pri Lenartu, ki so bili v pritlični stavbi v ozadju dvorišča sodnega poslopja v občinskem središču. Imeli so 6 celic, v katere so lahko sprejeli po 20 zapornikov. Vse to je praktično onemogočilo razmah odporniškega gibanja, ki je bilo v dobršni meri še vedno odvisno od žarišč odpora v bližnjem Mariboru in na Pohorju, leta 1944 pa tudi na Kozjaku. V osrednjih Slovenskih goricah ni delovala nobena partizanska enota, sem so občasno prihajale samo partizanske patrulje s Kozjaka. Prihod Franca Zalaznika - Leona in Srečka Rojsa-Nika jeseni 1943 na območje Voličine pomeni nov začetek odporniškega narodnoosvobodilnega gibanja na širšem lenarškem območju. Že 6. oktobra 1943 je bil ustanovljen odbor OF v Lenartu. Pravi razmah doživi narodnoosvobodilno gibanje šele leta 1944, ko nastajajo krajevni odbori OF, ki so nosilci narodnoosvobodilnega gibanja. Krajevni odbori OF so bili jedra za

Narodni heroj Jože Lacko pred smrtjo na Ptuj
(arhiv Kamra)

organizirani odpor in politični agitator za širjenje odpora proti okupatorju. Ta organizacija je potekala počasi in šele poleti 1944 je bilo organizirano Slovenjgoriško okrožje OF, katerega sekretarka je postala Ela Ulrih-Atena. S formiranjem okrožja so nastali pogoji za organizacijsko povezanost političnega aktiva, ki je delal na tem področju. Za usposabljanje članov aktiva političnih aktivistov so bili organizirani seminarji. Eden takšnih je bil septembra 1944. leta v Jurovskem Dolu pri Krautiču — Oplotniku (dva dneva) in pri Purgarju — Smrekarju (en dan). Na seminarju je bila večina aktivistov iz Slovenskih goric. Zadnji dan pa so se jim pridružili še aktivisti iz okrožja Ljutomer. Slovenjgoriško okrožje je bilo takrat razdeljeno na več manjših okrajev: Lenart, Sveta Trojica (Gradišče), Martin pri Vurbergu (Dvorjane) in Jarenina. Ostali kraji pa so pripadali enemu ali drugemu

Ernest Golob – Peter, aktivist OF iz Sv. Trojice, padel 1944. leta v Jakobskem Dolu (arhiv družine Holc)

okraju. Sekretarji takratnih okrajev so bili: Lenart: Srečko Rojs-Niko, Sv. Trojica: Kovač-Prlek, Martin pri Vurbergu: Janko Kocbek-Mitja in v Jarenini: Edo Zorko-Mihec. Z ukinitvijo Slovenjgoriškega okrožja jeseni 1944. leta so se aktivisti OF povezali z Ljutomerskim okrožjem, katerega sekretar je bil Viktor Stopar. Novembra 1944 so kraji, ki jih obsega sedanja UE Lenart, prišli pod Mariborsko okrožje. Istočasno je bil organiziran večji okraj Lenart, ki je obsegal poleg krajev zdajšnje UE Lenart še Velko, Sladki Vrh, Koreno, Dvorjane in Biš. Z ustanovitvijo okraja Lenart je bil organiziran okrajni odbor OF in okrajni komite KPS. Za sekretarja okrajnega odbora OF in Komiteja je bil imenovan Franc Hojnik, v novembru ali decembru leta 1944 pa ga je zamenjal Tone Ulrih - Kristl, ki je bil sekretar do osvoboditve. V okrajnem odboru OF in komiteju KPS so bili še Ela Kristl - Tanja, dokler ni decembra 1944 padla, Štefka Lorbek - Liza, Franc Antlejš - Mirko in Edo Zorko-Mihec. Okrajni odbor OF se je pozneje razširil in je štel 21 članov. V okrajni komite KPS je bil naknadno

imenovan še Boris Drnovšek-Naca. Okraj Lenart je v tem obsegu ostal še po osvoboditvi, do avgusta leta 1945, ko je bil združen z okrajem Maribor-levi breg.³⁷

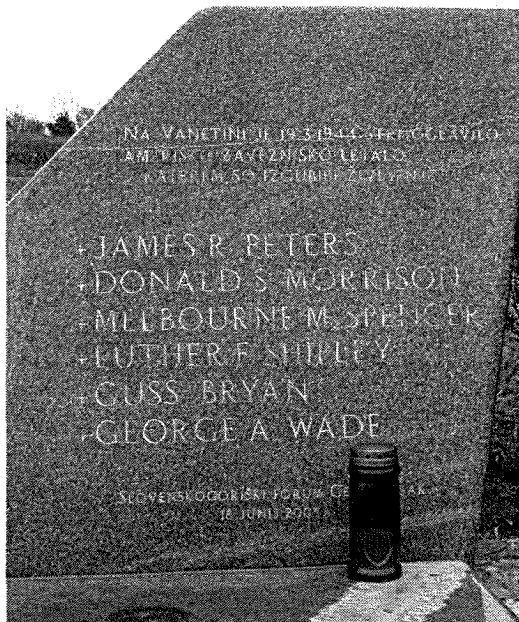

Spomenik padli aktivistki Eli Kristl-Tanji v Voličini
(Foto: Marjan Toš)

³⁷ Edo Zorko-Mihec, Domače Novice Lenart, št.2, Letnik 2, 8.2. 1962

POVZETEK

Po šestoaprilskem napadu sil osi na Kraljevino Jugoslavijo, leta 1941, je bila Dravska banovina – torej jugoslovanska Slovenija, razdeljena med italijanske in nemške okupatorje. Slednji so za nekaj dni zasedli tudi Prekmurje in ga nato že 16. aprila 1941 prepustili Madžarom. Natančneje je Hitler razdelil in razmejil Slovenijo v posebnih navodilih o razkosanju Jugoslavije, z dne 12. aprila 1941. Navodila so določala, da slovensko Štajersko, Koroško, Gorenjsko, Mežiško dolino, Obsotelje in Posavje ter štiri nemške vasi v Prekmurju dobijo Nemci. Ta del okupirane Slovenije so nemški okupatorji razdelili v dve upravni enoti: v Spodnjo Štajersko, s sedežem v Mariboru in kasneje v Gradcu ter zasedena območja Koroške in Kranjske, s sedežem na Bledu in kasneje v Celovcu. V Spodnjo Štajersko so vključili tudi dele okrajev Dravograd, Kamnik, Litija in Krško. Za vodje obeh civilnih uprav je Hitler postavil pokrajinske vodje NSDAP – nacistične stranke. Nacisti so ukinili okraje in uvedli okrožja. V upravnem aparatu so bili izključno Nemci. Po prvotnih načrtih naj bi okupirana območja 1. oktobra 1941 priključili rajhu. Formalno pravno so načrtovano priključitev odlagali, najprej iz personalnih razlogov, kasneje pa zaradi narodno-osvobodilnega gibanja. Formalno - pravne priključitve nato ni bilo nikoli, a v praksi so oblasti v obeh okupacijskih enotah delovale in ukrepale, kot da gre za del nemškega rajha, z uveljavitvijo rasne in ostale nacistične zakonodaje. Vsi trije okupatorji (Nemci, Italijani in Madžari) so Slovence kot narod obsodili na smrt, torej na etnocid. Glede na nemške radikalne okupacijske metode pa lahko govorimo že od samega začetka okupacije tudi o genocidu. Na nemškem okupacijskem območju so oblasti izvajale množične izgone slovenskega prebivalstva, množično kolonizacijo Nemcev, pospešeno ponemčevanje slovenskega prebivalstva,

Spomenik sestreljenim zavezniškim pilotom na Vanetini (Foto: Marjan Toš)

rasne preglede, ukinili so vse organizacije in društva, zaplenili premoženje, spremenili krajevna imena, uničili slovenske knjige, prepovedali tisk, izvajali obvezne tečaje nemščine, namestili svoje učitelje in vzgojitelje v nemške šole in vrtce, pripeljali svojo duhovščino, prepovedali tisk, že poleti 1941 so začeli streljati talce, spomladi 1942 pa so začeli s prisilno mobilizacijo v nemško vojsko. Zamenjali so ves upravni aparat s svojim uradništvom. Slovenske gorice so bile del okupirane slovenske Štajerske in so delile usodo celotne pokrajine, v kateri so nacisti izvajali popolno raznarodovalno politiko in z njo povezane ukrepe. Še posebej močno je pritisnila prisilna nemška mobilizacija, ki je med vpoklicanimi terjala tudi velik krvni davek. Slovenske gorice so občutile tudi ostale represalije nacističnih oblasti. Po razmahu uporniškega gibanja in po ustanovitvi prvega odbora OF v Cerkvenjaku, jeseni 1941, je kmalu prišlo do uničenja tega začetniškega središča upora. Avgusta 1942 so nemški okupatorji uničili še Slovenskogoriško-Lackovo četu v Mostju pri Juršincih in potem je zavladovalo vse do druge polovice leta 1944 veliko zatišje. Šele takrat so nastajali krajevni odbori OF kot nova jedra narodnoosvobodilnega gibanja. Partizanskih enot razen patrulj Lackovega odreda v Slovenskih goricah vse do konca vojne ni bilo, so se pa pojavili Melaherjevi četniki. Partizanske patrulje s Kozjaka so krepile uporniški duh med prebivalstvom in vodile novince v partizanske enote na Kozjaku in na Pohorju. Nad tem območjem so se po letu 1943 pojavljali tudi zavezniški bombniki, ki so se vračali z bombardiranja Maribora in tamkajšnjih nemških vojaških ciljev. Nekaj jih je bilo v Slovnskih goricah sestreljenih, najbolj znana je sestrelitev ameriškega bombnika 19. marca 1944 nad Vanetino pri Cerkvenjaku.

Razčlenitev žrtev vojne 1941–1945 in zaradi nje na Slovenskem

SKUPAJ: 97.700 ali 6,5% izgube prebivalstva, kar uvršča Slovenijo med območja z visokimi izgubami prebivalstva zaradi vojne

PARTIZANSKI TABOR: 27.902 (NOV in POS, NZ, VDV, JA, PREKOMORCI)

PROTIPARTIZANSKI/ANTIKOMUNISTIČNI/TABOR: 15.342 (četniki, belogardisti, domobranci)

NEMŠKI MOBILIZIRANCI: 10.103

ITALIJANSKI MOBILIZIRANCI: 1.315

MADŽARSKI MOBILIZIRANCI: 293

CIVILNO PREBIVALSTVO: 23.408 žrtev

OSTALE ŽRTVE: 11.991 žrtev/ni natančnejših strukturnih podatkov/

LJUBLJANSKA POKRAJINA: 32.000 žrtev/največ udeležencev NOB/

PRIMORSKA: 14.015

SPODNJA ŠTAJERSKA/slovenska Štajerska z delom Dolenjske/: 29.852

GORENJSKA: 13.285

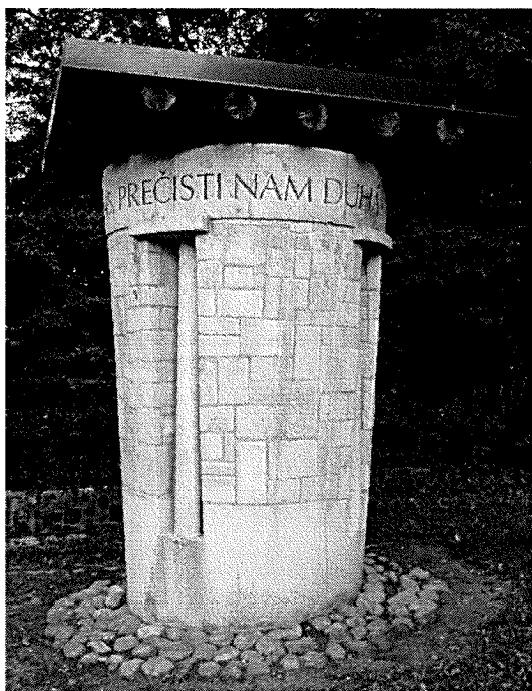
KOROŠKA/z Mežiško dolino in Dravogradom/: 1.306

PREKMURJE: 1.812 žrtev/od tega 392 Judov – holokavst/

Žrtve zaradi vojnih dogodkov: 83.000 žrtev

Povojni poboji in notranji obračuni: 13.422 oseb/ od tega samo slab odstotek oseb usmrčen na podlagi obsodb sodišč/

Bazo podatkov o žrtvah vojne in zaradi nje vodi Inštitut za novejšo zgodovino iz Ljubljane. Vanjo so bile med prvimi vključene tudi žrtve vojne in povojnega nasilja na območju nekdanje velike Občine Lenart, današnje Upravne enote Lenart.

Spomenik vsem žrtvam taborišča Hrastovec

VIRI IN LITERATURA

Enciklopedija druge svetovne vojne 1939–1945, Ljubljana 1982.

Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945, Maribor 1968.

Tone Ferenc, Milan Ževart, Nekatere značilnosti in posebnosti fašistične okupacije ter NOB in revolucije na slovenskem Štajerskem, ČZN, št. 1–2, Maribor 1979.

Lenarški zbornik 2000 (ur. Marjan Toš), Lenart 2000.

Drago Novak, Prlekija 1941–1945, Ljubljana 1987.

Jure Maček, Ukinitveni komisar za društva, organizacije in druženja na Spodnjem Štajerskem, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2004.

Irena Mavrič-Žižek, Vincenc Rajšp, Okupacija Spodnje Štajerske, Maribor 2016.

Marjan Toš, Žrtve vojne 1941–1945 v osrednjih Slovenskih goricah (Upravna enota Lenart), Maribor 2000.

Marjan Toš, Zbirno taborišče Hrastovec pri Lenartu, ČZN, št. 3 – 4, Maribor 2003.

Katja Zupanič, Četništvo na Štajerskem, Ljubljana 2008.

Marjan Žnidarič, Okupacijska uprava v slovenski Štajerski leta 1941, Lex localis, letnik II., št. 1, Maribor 2004.

Marjan Žnidarič, Nemška mobilizacija na slovenskem Štajerskem 1942–1945, v: Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni, Celje 2004.

KAZALO

1. Uvod – Alojz Bezjak	3
2. Osrednje Slovenske gorice 1941–1945; med odporom in okupatorjevim nasiljem (ob 80-letnici ustanovitve OF) – Marjan Toš	5
- Vojaški požar se širi	6
- Nemška brezpogojna kapitulacija	9
- 50 ali 60 milijonov žrtev druge svetovne vojne	10
- Napad in razkosanje Kraljevine Jugoslavije 6. aprila 1941	12
- Okupatorjevi učinkoviti ukrepi na gospodarskem področju	14
- Učinkovita propaganda za zaupanje v okupacijsko oblast	17
- Štajerska domovinska zveza (Der Steirische Heimatbund)	19
- Nemška šola za ponemčenje prebivalstva	21
- Nemška prisilna vojaška mobilizacija	24
- Delovanje Melaherjevih četnikov v Slovenskih goricah	27
- Začetki OF v Slovenskih goricah	30
- Povzetek	35
- Razčlenitev žrtev vojne 1941–1945 in zaradi nje na Slovenskem	36
- Viri in literatura	39

KOLOFON

Izdajatelj: **Združenje za vrednote NOB Lenart,**
zanj Alojz Bezjak, predsednik

Avtor besedila: **Dr. Marjan Toš**

Uredila in jezikovno pregledala: **Marija Šauperl**

Fotografije: **arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor,**
nemški Zvezni arhiv,
Wikipedija,
arhiv družine Holc,
arhiv Oskar Dolšak in Marjan Toš

Oblikovala: **Rosana Lorbek, Knjižnica Lenart**

Tisk: **Copy center Lenart**

Število izvodov: **300**

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

94(497.4Slovenske gorice)"1941/1945"

TOŠ, Marjan

Osrednje Slovenske gorice 1941-1945 : med odporom in okupatorjevim
nasiljem : (ob 80-letnici ustanovitve OF slovenskega naroda) / [avtor besedila]
Marjan Toš ; [fotografije arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor ... [et al.]. -
Lenart : Združenje za vrednote NOB, 2021

ISBN 978-961-6681-79-7
COBISS.SI-ID 86194691

Wladimir Toš

Lenart, november 2021